

บทที่ ๒

องค์ประกอบของชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท

ชีวิตของมนุษย์ถูกจำกัดความหมายไว้ในความเชื่อ ลักษณะ วิธีการดำเนินชีวิตของแต่ละคนทำให้เกิดการนิยามความหมายของชีวิตที่แตกต่างกัน นักปรัชญา นักการศาสนา และนักวิทยาศาสตร์ก็จะให้คำจำกัดความของความหมายชีวิตตามระบบ ความเชื่อ เหตุผลที่ได้เรียนรู้มา และผ่านกระบวนการถ่ายทอดมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ความหมายของชีวิตมีความแปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ที่จะถูกกำหนดขึ้นมาอธิบายในแต่ละกรณีโดยถือเอาทัศนะความเห็นเป็นเกณฑ์ในการให้นิยามความหมายของชีวิต ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะได้จำแนกเป็น ๖ ลักษณะ ได้แก่ ความหมายทั่วไป ความหมายทางวิทยาศาสตร์ ความหมายทางสังคมศาสตร์ ความหมายทางศาสนา ความหมายทางปรัชญา และ สรุปตามความหมายในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นประเด็นหลัก นอกนั้นเป็นการศึกษาถึงคุณค่าและองค์ประกอบของชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

๒.๑ คำนิยามของชีวิต

มนุษย์ได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับชีวิตมาเป็นเวลาช้านาน มีคำตอบต่อปัญหาความหมายและคำนิยามของชีวิต ทั้งในแง่ของ ปรัชญา ศาสนา และวิทยาศาสตร์ ต่างก็ได้พยายามแสวงหาคำตอบความหมายของชีวิตนั้น เป็นคำถามที่มนุษย์ทุกชีวิตล้วนแต่มีคำถามอยู่ในใจ การนิยามความหมายของชีวิตโดยดูจากสภาพที่ปรากฏเป็นเนื้อหันทที่สัมผัสได้ การมีชีพจรและลมหายใจที่เชื่อมต่อกับโลก เรียกว่าชีวิต และสภาพที่ตรงกันข้ามจากนี้ คือ สภาพที่สิ้นลมหายใจไร้ความรู้ สึก คือ ไร้ชีวิต หรือ เรียกว่า ความตาย เหล่านี้คือสภาวะที่มีชีวิต และไม่มีชีวิต ซึ่งนอกจากมนุษย์แล้วยังมีสิ่งมีชีวิตอื่น ได้แก่ พืช และสัตว์ สิ่งที่มีชีวิตวิวัฒนาการมาจากสิ่งที่ไม่มีชีวิต จนสร้างให้โลกเกิดมีสิ่งนั้น สิ่งนี้จำนวนมหาศาล คำว่า “ความหมาย” มีหลายความหมาย หนึ่งในนั้นคือความหมายของการนิยาม (Definition) การนิยามคือการพยายามอธิบายลักษณะเฉพาะ (Characteristic) ที่เป็นสามัญของสิ่งต่างๆ ในเชิงประจักษ์ (Empirical) เช่น ถามว่าไฟคืออะไร ไม่ว่าโสกราตีส หรือ คาร์ล มาร์กซและใครก็ตามต่างก็รู้จัก ไฟ ข่มตอบได้ตรงกัน เพราะความหมายของไฟเกิดจากการนิยามโดยผ่านภาษามนุษย์ได้จากการสัมผัสแล้วได้รับความรู้สึก “ร้อนเกิดขึ้น” ทันทีไฟจึงมีความหมายที่เฉพาะเจาะจงแน่นอน แต่คำถามว่าชีวิตคืออะไรมันไม่สามารถที่จะนิยามได้และหาคำตอบได้ง่ายเหมือนกับคำถามว่าไฟ คืออะไร การให้ความหมายของชีวิตไม่มีความเห็นที่ลงตัว แม้กระทั่งการให้

ความหมาย ตามพจนานุกรม หรือสารานุกรม เพื่อพยายามหาคำตอบที่เฉพาะเจาะจงให้ได้ ความหมายที่คลุมเครือ กลับพบกับความหลากหลายคำตอบในหลากหลายบริบท สิ่งนี้เป็นประเด็น ที่แสดงให้เห็นถึงปัญหาของการนิยาม หรือการอธิบายเชิงปรัชญาที่พยายามทำให้สิ่งต่างๆ หยุดหนึ่ง การนิยามสิ่งใดจำเป็นต้องมีความคิดในเชิงแบ่งแยก เป็นหลัก จึงไม่อาจนิยามความคิดที่หลากหลาย ซับซ้อนและไหลเลื่อนได้ด้วยข้อความไม่กี่ประโยคเพราะทุกข้อความ ก็คือชีวิตที่ไม่อาจแบ่งแยก ออกจากกันได้นั่นเอง

โดยทั่วไปชีวิตหมายถึงความเป็นอยู่ ในทางวิทยาศาสตร์ ชีวิตหมายถึง ชลด
ประกอบด้วยกรดนิวคลีอิก ต้องสามารถรับรู้ความรู้สึก สืบพันธุ์ มีการเจริญเติบโต และปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ ทางสังคมศาสตร์ ชีวิตหมายถึงความเป็นไปในระบบสังคมที่มีการเกิดขึ้น มีการเปลี่ยนแปลง และมีการตายได้ชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยมีมนุษย์เป็นศูนย์กลางของ สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย เมื่อพูดถึงคำว่า “ชีวิต” ทุกคนจะมีความเข้าใจในภาพรวมว่าเป็นสิ่งที่ยังไม่ตาย ได้แก่ คน สัตว์ และพืชที่ยังคงสภาพในการทำงาน การเคลื่อนไหว การให้ผลผลิต การกินอาหาร การขับถ่าย การหายใจ การเจริญเติบโต และการสืบพันธุ์ได้

ชีวิตตามความหมายของ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^๑ ได้ให้คำนิยามของ ความหมายของชีวิตว่า ชีวิต มาจาก คำว่าชีวะ ที่มีความหมายถึง ชีพ, ความเป็นอยู่ตรงข้ามกับความตาย^๒ หรือ “อชีวิต” คือ ความไม่มีชีวิตหรือความตายเพราะสิ้นลมหายใจ ร่างกาย ไม่มีไอร้อน และไม่มีวิญญาณประทับอาศัยอยู่แล้ว

๒.๑.๑ ความหมายของชีวิตของนักวิชาการทั่วไป

นักปราชญ์จากหลากหลายสาขาวิชาชีพทั่วทุกมุมโลกต่างก็พยายามอธิบายความหมายของชีวิต ที่มีความแตกต่างกันบนพื้นฐานความเชื่อ ที่แตกต่างกันล้วนแล้วแต่สร้างสีสันร่ำก่ อให้เกิดความเข้าใจความหมายของชีวิตของมนุษย์มากขึ้นบุคคลที่ได้รับความเชื่อถือจากสังคมชาวโลกดังนี้

พระราชวรมุนี (ป.อ.ปยุตฺโต) มองชีวิตเป็นกระแสที่มีความเคลื่อนไหว อย่างประสาน สัมพันธ์ของขั้น ๕ ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ดำเนินไปตามกฎ ธรรมชาติ ซึ่งเรียกว่า ไตรลักษณ์ได้แก่ อนิจจา หมายถึง หมายถึง ความไม่เที่ยง ทุกขัง หมายถึง การไม่สามารถอยู่ได้คงที่ และอนัตตาหมายถึง ความไม่มีตัวตน การมีชีวิต เป็นกระบวนการที่ดำเนินไป ด้วยการเสริมปัจจัยต่อเนื่องซึ่งกันและกัน ภาวะการณ์ใดจะเกิดขึ้นได้ ก็เนื่องจากความพร้อมของ ปัจจัยนั้น

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒, (กรุงเทพ มหานคร : พิมพ์ที่ นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖๖.

ลูเครติอุส (Lucretius) นักกวีโบราณชาวโรมัน กล่าวว่า ชีวิตเกิดขึ้นมาเอง ก่อนดินที่เราเห็นอยู่นี้ ถ้าหากมีความชื้น มีความอบอุ่นพอเหมาะพอดีแล้ว จะเกิดชีวิตขึ้นมา เช่น ถ้าเราดักน้ำจากบ่อใส่ภาชนะผิ้งแดดไว้ ไม่นานนักก็จะปรากฏชีวิตเล็กๆ จำนวนมากมายขึ้นมา

อาร์เรเนียส (Arrhenius) ได้เสนอทฤษฎีว่า ชีวิตจะลอยลอยมาในอากาศจากดาวเคราะห์หรือดาวฤกษ์ดวงใดดวงหนึ่ง หรืออาจจะติดมากับลูกอุกกาบาตที่ตกลงมาสู่พื้นโลกก็ได้

ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) เจ้าของทฤษฎีวิวัฒนาการ ชาวอังกฤษ กล่าวว่า ชีวิตได้มีวิวัฒนาการมาจากบรรพบุรุษร่วมกันและแปรสภาพเป็นขั้นๆ จากสถานะต่ำสุดขึ้นเป็นสถานะสูงสุดทั้งมนุษย์และสัตว์ ตลอดทั้งพืชก็มีความสามารถในการแพร่พันธุ์ได้อย่างเหลือเฟือในลักษณะทวีคูณ ดังนั้น จึงมีการดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด และหน่วยชีวิตที่เหมาะสมที่สุดเท่านั้นจึงจะสามารถอยู่รอดได้

ดอลสตอย นักกวีผู้ยิ่งใหญ่ ชาวรัสเซียเขามีชีวิตร่วมสมัยในยุคสหภาพโซเวียต เขาเองตั้งใจมุ่งหวังแสวงหาสิ่งที่จะดังคำพูดที่เป็นอมตะว่า “สิ่งจะ เป็นสิ่งที่ข้าฝึหาหยัง” ส่วนคำว่าความหมายของชีวิตคืออะไร การที่เราต้องกระทำกิจกรรมอันซ้ำซากจำเจในชีวิตประจำวันซ้ำแล้วซ้ำเล่า มนุษย์นั้นไม่ทันที่จะหายใจเข้า เขามีการตอบสนองต่อเจตจำนงที่ดำรงชีวิตเสียแล้วความหมายของชีวิตจึงเริ่มมาจากภายในตัวของมนุษย์เอง^๐

ชาร์ตร์นักรัชนีญาอ คติภาวนิยม กล่าวว่าในความเป็นจริงของชีวิตที่วามมนุษย์ต้องเผชิญกับความตาย ความตายคือปรากฏการณ์เฉพาะของมนุษย์ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์สุดท้ายของชีวิตทั้ง ๆ ที่ยังมีชีวิตอยู่ความตายได้สร้างความหมายของชีวิต เสมือนกับโน้ตดนตรีตัวสุดท้ายที่ทำให้รู้ความหมายของเพลง^๐

โรเจอร์ส (Rogers) เชื่อว่า มนุษย์มีธรรมชาติพื้นฐานเป็นผู้มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี มีคุณค่าไว้ใจได้สามารถดำเนินชีวิตและแก้ไขปัญหาด้วยความสามารถของตนเองได้ การที่มนุษย์มีปัญหาเกิดขึ้น สืบเนื่องมาจาก ความไม่สอดคล้องของตนกับสภาพแวดล้อมนั่นเอง

มาสโลว์ (Maslow) เขาเชื่อว่า แรงจูงใจและความพอใจ มีผลต่อการกำหนดพฤติกรรมบุคคลที่สมบูรณ์จะสามารถช่วยให้บรรลุซึ่งความต้องการได้

^๐ นภาเดช กาญจนะ, **ปรัชญาชีวิตยุค IMF 2000 วิธีแห่งอิสรภาพของมนุษย์**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สื่อยุทธ, ๒๕๔๑), หน้า ๓๒.

^๐ Sartre, **Being and Nothing a Pheomenological essay on Ontology**, translated by Hazel E. Barnes (New York : Washington Press, 1967), p 681.

ทัศนะของวิชาชีววิทยา ได้กล่าวถึงชีวิตที่เป็นสาระ เป็นความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่มีชีวิต
 ล้วนๆ เช่น องค์ประกอบของสิ่งที่มีชีวิต คุณสมบัติของสิ่งที่มีชีวิต และพันธกรรมของสิ่งที่มีชีวิตที่
 สามารถนำมาแยกขยายได้ทางกระบวนการทางเคมี

ทัศนะของวิชามนุษยศาสตร์ เป็นวิชาที่ว่าด้วยคุณค่าทางจิตใจ และงานของคน มีศิลปะ
 วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ศาสนาและปรัชญา ให้ความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรม การอยู่
 ร่วมกัน ความรู้สึก ความเชื่อ^๐ ในขณะที่วิชาสรีรวิทยาและกายวิภาคได้พูดถึงร่างกาย องค์ประกอบ
 ภาคส่วนภายนอกของชีวิตมนุษย์เป็นสำคัญ

ทัศนะตามแนวนักจิตวิทยา นักจิตวิทยาแต่ละกลุ่ม ได้แสดงทัศนะต่อมนุษย์แตกต่างกัน
 ไปคือ นักจิตวิทยากลุ่มจิตวิเคราะห์ มองมนุษย์ว่า มีความเลวติดตัวมาตั้งแต่เกิด สัญชาตญาณจะ
 ผลักดันให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ตามมานักจิตวิทยากลุ่มภาวะนิยม เชื่อว่า มนุษย์มีอิสรภาพที่
 แสวงหาความหมายของชีวิต นักจิตวิทยากลุ่มพฤติกรรมนิยมมีความเชื่อว่า มนุษย์เกิดมาไม่มีดี ไม่มี
 เลว แต่จะมีพฤติกรรมอย่างไรขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม สามารถกำหนดพฤติกรรมได้โดยการ
 กำหนดสภาพแวดล้อม ส่วนนักจิตวิทยากลุ่มมนุษยนิยม มีความเชื่อว่ามนุษย์เป็นหน่วยรวมของ
 ร่างกายและจิตใจ ซึ่งการแสดงความคิด ความรู้สึก และการกระทำ มีความเกี่ยวข้องกัน ถ้ามีความไม่
 ปกติเกิดขึ้นในจิตใจอาจก่อผลกระทบอารมณ์ ความรู้สึก และพฤติกรรมได้

๒. ๑.๒ ความหมายของชีวิตตามทัศนะทางวิทยาศาสตร์

ชีวิตเกี่ยวข้องกับโครงสร้างของเซลล์และสารเคมีชนิดต่างๆ ที่มีอยู่ในเซลล์ เหล่า
 นักวิทยาศาสตร์สามารถให้คำจำกัดความของชีวิตดังนี้

ชีวิตคือเซลล์ที่ประกอบด้วยสารกรดนิวคลีอิก (nucleic acids) ชนิดต่างๆ กรดนิวคลีอิก
 นี้สามารถที่จะทำหน้าที่เพิ่มตัวเอง ควบคุมลักษณะของเซลล์ อวัยวะ และรูปร่างของสิ่งที่มีชีวิตได้
 นอกจากนั้นกรดนิวคลีอิก ยังสามารถปรับเปลี่ยนตัวเองอย่างกะทันหัน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
 ในการควบคุมลักษณะภาคส่วนต่างๆที่เป็นเซลล์และรูปร่างของชีวิตอีกด้วย นักวิทยาศาสตร์จะ
 อธิบาย พร้อมทั้งให้ความหมายของชีวิตในรูปแบบของ “สาร” ที่มีชีวิตซึ่งเรียกว่าโปรโตพลาสซึม
 (protoplasm) ในโปรโตพลาสซึม มีสารที่สำคัญต่อการควบคุมคุณสมบัติต่าง ๆ ของสิ่งที่มีชีวิตใน
 ตัวสารนี้ยังมีพลังงานที่ทำหน้าที่ควบคุมทางชีวเคมีสาร คือกรดนิวคลีอิก ซึ่งได้แก่ ดีเอ็นเอ (DNA :

^๐ สำนวน แสงเพ็ญ, พบความจริงได้หวังไม่เกินเอื้อม, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่โรงพิมพ์วัฒนาพานิช
 จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓.

deoxyribonucleic) ลักษณะสำคัญที่นักวิทยาศาสตร์นำมาประกอบในการให้ความหมายของสิ่งที่มีชีวิตได้แก่^๐

๑. สิ่งมีชีวิตสามารถรับรู้ความรู้สึกต่อสิ่งเร้าภายนอกได้
๒. สิ่งที่มีชีวิตต้องมีการสืบพันธุ์
๓. สิ่งที่มีชีวิตจะต้องมีการเจริญเติบโต
๔. สิ่งที่มีชีวิตจะต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้

จะเห็นได้ว่า ชีวิตคือเซลล์ที่ประกอบด้วยกรดนิวคลีอิก และคุณสมบัติของสิ่งที่มีชีวิต คือ สามารถรับรู้ความรู้สึกได้ สามารถสืบพันธุ์ได้ เจริญเติบโตได้ และสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ ชีวิตคือรูปแบบหนึ่งของธรรมชาติ ซึ่งได้เปิดเผยความสมบูรณ์พร้อมเป็นหนึ่งเดียวของเอกภพให้เป็นที่สัมผัสได้ ชีวิตเปรียบเสมือนสายธารแห่งการไร้ จุดเริ่มต้นหรือจุดจบ อันประกอบด้วยความบริสุทธิ์ และความสมบูรณ์พูนสุข ชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ จึงดำรงตัวอยู่ได้ภายใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติในเอกภพ ในสถานะที่เหมาะสม สเปร์ ้อมจากบิดาและมารดาซึ่งบรรจุรหัสข้อมูลไว้ในจำนวนมหาศาลได้รวมปฏิสนธิกัน ก่อให้เกิดเป็นเซลล์ๆ เดียวนับเป็นแรกเริ่มของชีวิต และมีการสืบทอดรหัสข้อมูลที่บรรจุไว้จำนวนมากมาอย่างไม่มีที่สิ้นสุด องค์รวมที่เกิดขึ้นนั้นคือชีวิตมนุษย์เราเอง

๒.๑.๓ ความหมายของชีวิตทางสังคมศาสตร์

ในทางสังคมศาสตร์สิ่งที่มีชีวิตหมายถึงสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวไปในทางเจริญ หรือความเสื่อมได้ เช่น คน สัตว์ ต้นไม้ รวมไปถึงศิลปะ วัฒนธรรม ภาษา ศาสนา บ้านเมือง เป็นต้น ที่เป็นทั้งนามธรรมและรูปธรรมโดยไม่มีหลักเกณฑ์แน่นอนว่าองค์ประกอบอย่างใดจัดว่าเป็นสิ่งที่มีชีวิต สังคมที่มีชีวิตจะต้องเป็นสังคมที่มีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา อาจเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติอย่างที่มี แบบแผนหรือ อย่างไม่มีแบบแผนก็ได้

ดังนั้น ความหมายของชีวิตทางสังคมศาสตร์จึงหมายถึงความเป็นไปในระบบสังคมที่มีการเกิดขึ้น มีการเปลี่ยนแปลง และมีการตายได้ และมีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางของสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายที่สำคัญนั้น สังคมศาสตร์ได้กล่าวถึงชีวิตไว้ สองนัยด้วยกัน คือ นัยของความเป็นจริงกับนัยของการเปรียบเทียบ

นัยของความเป็นจริงก็คือ มนุษย์ สัตว์ และพืช ที่มีโครงสร้างทางชีวภาพที่แน่นอนทางธรรมชาติมีวิวัฒนาการทางร่างกายและพฤติกรรมการดำรงชีวิตที่มักจะได้อินคำพูดที่ว่า มนุษย์เป็น

^๐ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ธรรมนามัย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัดการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖๕.

สัตว์สังคม ซึ่งจัดเป็นสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่งที่จะต้องอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีการติดต่อสัมพันธ์กันเป็นกลุ่ม มีภาษาพูดเหมือนกัน เพื่อดำเนินกิจกรรมของชีวิตไปสู่ความเจริญ มีการสร้างวัฒนธรรมเพื่อการดำรงชีวิต การถ่ายทอดความรู้ภายในเผ่าพันธุ์และระหว่างเผ่าพันธุ์ มีการแลกเปลี่ยนปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิตแก่กันและกัน ซึ่งในภายหลังได้พัฒนามาสู่ระบบธุรกิจ และการเมืองนั่นเอง ส่วนสัตว์และพืชพรรณต่างๆ จัดเป็นชีวิตระดับรอง ถือเป็นองค์ประกอบแวดล้อมของชีวิตมนุษย์ ทางสังคมศาสตร์ให้คุณค่าทางด้าน ความรู้ สถิติปัญหาและควมมีเหตุผลของชีวิตมนุษย์เป็นสำคัญ

ส่วนนัยของการเปรียบเทียบก็คือ ความเป็นไปของระบบเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และอารยธรรม เป็นสิ่งที่ไม่มีการสร้างทางชีวภาพ เกิดขึ้นได้จากการวางแผน โดยมีมนุษย์เป็นแกนกลางในการดำเนินชีวิตและเปลี่ยนแปลงไป * นอกจากนี้แล้วยังมีนักมนุษยวิทยายังเชื่อว่ามนุษย์ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ย่อมมีพฤติกรรมแตกต่างกันออกไป

๒.๑.๔ ความหมายของชีวิตตามทัศนะของศาสนา

ศาสนาเกิดขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาชีวิต ธรรมะในแต่ละศาสนาคือกฎธรรมชาติของชีวิต ทุกๆ ศาสนายังได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของชีวิตมนุษย์ หลักธรรมของแต่ละศาสนานั้นได้จัดวางเป็นระบบให้มนุษย์ได้เดินตามกรอบของศาสนา เพื่อก้าวไปสู่จุดหมายปลายทางแห่งศาสนาดน สิ่งที่สำคัญนั้นศาสนาเองได้อธิบายการถือกำเนิดของชีวิตมนุษย์ พร้อมกันนั้นก็ยังสามารถกำหนดความหมายของชีวิตที่แตกต่างกันออกไป

ก. ศาสนาเทวนิยม (ศาสนาที่เชื่อในพระเจ้า)

ซึ่งเป็นศาสนาประเภท “เทวนิยม” ที่มีความเชื่อว่ามีพระเจ้าผู้ทรงอำนาจยิ่งใหญ่พระองค์เดียวเท่านั้น พระเจ้านั้นทรงอำนาจครอบครองโลก เชื่อว่าผู้สร้างหรือจุดเริ่มต้นของสรรพสิ่งใดๆ ล้วนเกิดมาจาก พระผู้เป็นเจ้า หรือพระเจ้า “God” หรืออัลละห์ “Allah” หรือพรหมมัน “Brahman” พระเป็นเจ้าเหล่านี้เองเป็นผู้สร้างมนุษย์ สร้างจักรวาลและสรรพสิ่ง^๑ เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนายิว นับถือพระเจ้าองค์เดียวกันคือ พระยะโฮวาห์ ต่างเชื่อว่าพระเจ้าทรงสร้างโลกและสร้างมนุษย์ เมื่อพระเจ้าทรงสร้างโลกและสิ่งต่างๆ ในโลกเสร็จแล้วจึงดำริที่จะสร้างมนุษย์ตามแบบแผนของพระองค์ โดยสร้างจากผงคลีดินแล้วพระองค์ทรงระบายลมแห่งชีวิตเข้าไปให้มีชีวิต ในคัมภีร์ปฐมกาลได้กล่าวว่าพระเจ้าทรงเนรมิตสร้าง ฟ้าและแผ่นดิน แผ่นดินที่ว่างเปล่า ความมืดอยู่เหนือ น้ำ และ

* มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ธรรมนามัย, หน้า ๑๖๕.

^๑ สำนัก แสงเพ็ญ, พบความจริงได้หวังไม่เกินเอื้อม, หน้า ๑๔.

พระวิญญาณของพระเจ้าปกอยู่เหนือหน้านั้น... และต่อมาพระเจ้าตรัสว่า น้ำจึงอุดมไปด้วยฝูงสัตว์ที่มีชีวิต และนกจึงบินไปมาเหนือฟ้าข้ามแผ่นดิน พระเจ้าทรงสร้างสัตว์ทะเล ขนาดใหญ่และสัตว์ที่มีชีวิตนานาชนิด เป็นฝูงตามชนิดของมัน พระเจ้าทรงเห็นว่าดี พระเจ้าจึงอวยพรแก่สัตว์เหล่านั้นว่า จะมีลูกดกทวีมากขึ้น จนเต็มน้ำในทะเลและให้เพิ่มมากขึ้นบนแผ่นดิน ในวันที่พระเจ้าทรงสร้างแผ่นดินและแผ่นฟ้าสวรรค์นั้น ต้นไม้ตามทุ่งน่ายังไม่เกิดขึ้นบนแผ่นดิน และพืชตามทุ่งนาก็ยังไม่งอกขึ้นเลยเพราะพระเจ้ายังไม่ทรงทำให้ฝนตกลงแผ่นดิน ทำให้พื้นแผ่นดินเปียกทั่วไป พระเจ้าทรงปั้นมนุษย์ด้วยผงกลีดิน ระบายลมปราณเข้าทางจมูก มนุษย์จึงเป็นผู้มีชีวิต^๖ มนุษย์คือผู้ที่พระเจ้าสร้าง

ในหลักคำสอนของคริสต์ศาสนาได้กล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่าถ้าพระเจ้าทรงติดต่อกับมนุษย์ได้ มนุษย์ก็ย่อมสามารถติดต่อกับพระเจ้าได้เช่นเดียวกัน การติดต่อนี้เป็นการติดต่อกันระหว่างผู้ที่ถูกสร้างกับผู้สร้าง มนุษย์เป็นผู้ถูกสร้างพิเศษเหนือสิ่งอื่นใดทั้งสิ้น การที่มนุษย์สามารถติดต่อกับพระเจ้าได้นั้น ถือว่าเป็นการพัฒนาการสูงสุดของมนุษย์ มนุษย์คนแรกที่พระเจ้าทรงสร้างคืออาดัม พระเจ้าทรงปั้นมนุษย์ด้วยผงกลีดิน ระบายลมปราณเข้าทางจมูกมนุษย์จึงเป็นผู้มีชีวิตในพระคริสตธรรมคัมภีร์ พระเจ้าทรงเห็นว่าอาดัมไม่มีคู่อยู่คนเดียว จึงตรัสว่า ไม่ควรที่ชายผู้นี้จะอยู่คนเดียวเราจะสร้างคู่อุปถัมภ์ที่สมกับเขาขึ้น พระเจ้าจึงทรงทำให้ชายผู้นั้นหลับสนิท ขณะที่หลับสนิทอยู่นั้นพระองค์ทรงชักกระดูกซี่โครงอันหนึ่งของเขาออกมา แล้วทำให้เนื้อติดกันแทนกระดูกอย่างเดิมส่วนกระดูกซี่โครงที่พระเจ้าได้ทรงชักออกมานั้น พระองค์ทรงสร้างให้เป็นผู้หญิง แล้วทรงนำมาให้ชายผู้นั้น มีปรากฏใน พระคริสตธรรมคัมภีร์ แล้วทรงตั้งชื่อให้ว่าเอวา เพราะอาดัมและเอวาพากันกินผลไม้ที่พระเจ้าทรงห้ามในสวนเอเดนเพราะถูกงูหลอกให้กินว่า เมื่อกินแล้วจะเกิดปัญญาขึ้นเมื่อทั้งสองกินเข้าไปจึงเกิดความละอายขึ้น และเกิดความกำหนดรักใคร่กันขึ้น จึงเกิดการสมสู่มีลูกมีหลานต่อ ๆ กันมา

ศาสนาพราหมณ์ ถือว่ามนุษย์แต่ละคนซึ่งมีชีวิตอยู่ในขณะนี้เป็นส่วนหนึ่งของพระพรหมส่วนใดส่วนหนึ่ง ตามวรรณะของตน กล่าวคือ กษัตริย์เกิดจากพาหา (แขน) ของพระพรหม พราหมณ์เกิดจากโอษฐ์ (ปาก) ของพระพรหม แพศย์เกิดจากส่วนท้องของพระพรหม และศูทรเกิดจากเท้าของพระพรหม ทุกวรรณะที่มีชีวิตอยู่ในขณะนี้เกิดจากพระพรหมและเมื่อเกิดมาแล้ว ก็ต้องทำตามหน้าที่ตามวรรณะของตน เมื่อเกิดความบริสุทธิ์เพราะการปฏิบัติหน้าที่ และการทำความดีอย่างอื่นควบคู่กันไปจนเกิดความบริสุทธิ์ ทั้งทางกายและใจก็จะกลับไปอยู่ในร่างของพระพรหมเป็นชีวิตอมตะไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารต่อไปอีก

^๖ พระคริสตธรรมคัมภีร์, สมาคมพระคริสตธรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพฯ : สมาคมพระคริสตธรรมไทย, ๒๐๑๐), หน้า ๗.

ศาสนาอิสลาม ถือว่ากำเนิดชีวิตคนมีมาจากการสร้างของพระอัลเลาะห์ ดังที่ปรากฏใน พระคัมภีร์อัลกุรอานว่า พระองค์ทรงสร้างชั้นฟ้าทั้งหลายและแผ่นดินนี้ด้วยความจริง และทรงทำให้ผู้เจ้าเป็นรูปร่างและทรงทำรูปร่างผู้เจ้าให้ดียิ่งขึ้น และพระองค์คือการกลับไปในปีนปลายดั่งนั้น พระเจ้าคือผู้ทรงสร้าง ทรงอภิบาลชีวิตของมนุษย์ทั้งมวล

ข. ศาสนาอเทวนิยม (ศาสนาที่ไม่เชื่อในพระเจ้า)

ในศาสนาประเภทอเทวนิยมมี ความเชื่อในกฎธรรมชาติ เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาเซน ลัทธิเต๋า ลัทธิขงจื้อ เป็นต้น บางศาสนาหรือบางลัทธิไม่ได้กำหนดหลักใหญ่ใจความการกำเนิดของ ชีวิตและกระบวนการอธิบายถึงชีวิตของมนุษย์ มีเพียงการกำหนดกฎเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตเพื่อ ความอยู่รอดในรูปแบบที่มีความสุข ความสงบในแบบแผนแห่งคุณธรรมความดีงาม

กำเนิดสรรพสิ่งตามทัศนะของเต๋า เชื่อในเรื่อง หยางและหยิน เป็นปรัชญาพื้นฐานของ จินโบราณ ถือว่าสรรพสิ่งทั้งหลายที่มีชีวิต และไม่มีชีวิต เกิดมาจากหยางและหยิน สรรพสิ่งทั้งที่มี ชีวิตและไม่มีชีวิตล้วนเกิดมาจากส่วนประกอบของหยิน และหยางทั้งสิ้น เมื่อหยินและหยางมีความ สมดุล ทุกสิ่งทุกอย่างก็เกิดและมีสันติสุข แต่เมื่อหยินและหยางไม่สมบรูณ์กัน ทุกสิ่งก็แปรเปลี่ยน^๖

กำเนิดสรรพสิ่งตามทัศนะของขงจื้อ ธรรมชาติของมนุษย์ คือ ซิง (Sing) เชื่อว่ามนุษย์ เกิดมาพร้อมกับความดี มนุษย์เป็นสัตว์สังคม อยู่คนเดียวไม่ได้ จะต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างสอง คนขึ้นไป จุดเริ่มต้นของคนคือ ครอบครัวยุคความสัมพันธ์ของสังคม แบ่งเป็น ๕ ระดับ คือ

๑. บิดา มารดา บุตรธิดา ๒. สามีกับภรรยา ๓. พี่กับน้อง
๔. กษัตริย์ขุนนางกับปวงประชา ๕. มิตรสหาย

ทุกระดับจะต้องมีจริยธรรมต่อกัน คือ ความกตัญญูกตเวที ความรักความซื่อตรง ความ สมานสามัคคี ความจงรักภักดี และความเมตตากรุณา ทุกคนต้องทำหน้าที่ของตนให้สมบรูณ์ที่สุด ที่เรียกว่า เจียเมี่ยที่เป็นความสุขสูงสุดของชีวิต

๒.๑.๕ ความหมายของชีวิตในทัศนะของนักปรัชญา

นักปรัชญาคือผู้มีใจรักในการแสวงหาความรู้ ปัญหาต่างๆ ที่นักปรัชญาดังขึ้นและ พยายามตอบก็คือปัญหาว่าด้วยโลก และชีวิตถือเป็นหัวใจทางความคิดของเหล่านักปรัชญา เมื่อ กล่าวถึงปัญหาเกี่ยวกับชีวิตของมนุษย์ นักปรัชญาได้ให้ความหมายของชีวิตที่มีความหลากหลาย

^๖ สุวรรณ สถาอานันท์, มนุษย์ในทัศนะปรัชญาตะวันออก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕.

ที่สุด ในวิทยาศาสตร์วิทยาการทั้งปวง มีการอธิบายความหมายของชีวิต โดยอาศัยกระบวนการทางความคิด ความสงสัยในประเด็นลึกกลับซับซ้อน

สรุปความหมายของชีวิตในทัศนะทั่วไป

ชีวิต คือสถานะที่แยกสิ่งมีชีวิตหรืออินทรีย์ออกจากสิ่งไม่มีชีวิตหรือ อนินทรีย์และสิ่งมีชีวิตที่ตายแล้ว สิ่งมีชีวิตเติบโตผ่านกระบวนการสันดาป การสืบพันธุ์ และการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อม สิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิดสามารถพบได้ในชีวมณฑลของโลก ส่วนประกอบทั่วไปของสิ่งมีชีวิตเหล่านี้ พืช สัตว์ เห็ดรา โปรทิสต์ อาร์เคีย และ แบคทีเรีย คือ เซลล์ที่มีส่วนของน้ำและคาร์บอนเป็นหลัก และ เซลล์เหล่านี้ถูกเรียบเรียงอย่างซับซ้อนตามข้อมูลจากหน่วยพันธุกรรม สิ่งมีชีวิตเหล่านี้ เพิ่มความสามารถในการเจริญเติบโต ตอบสนองต่อสิ่งรอบตัว มีการปรับตัวและวิวัฒนาการโดยการผ่านการคัดเลือกโดยธรรมชาติ สิ่งที่มีคุณสมบัติเหล่านี้เท่านั้นที่ถือว่าเป็นสิ่งมีชีวิต ชีวิต คือ หน่วยที่ต้องใช้พลังงาน มีคุณสมบัติทั้งกายภาพ ชีวภาพและเคมี มีการปรับตัวและวิวัฒนาการ (adaptation and evolution)

๒.๑.๖ ความหมายของชีวิตตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท

คำว่า “ชีวิต” เป็นคำนามตามความหมายทางภาษาศาสตร์ ส่วนในพุทธปรัชญาคำศัพท์สำคัญที่หมายถึงชีวิต คือ คำว่า “ชีวิตะ” โดยที่คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงศัพท์ที่หมายถึงชีวิตไว้ดังนี้

คำว่า “ชีวะ” หมายถึงปาณะ คือ ชีวิต ความเป็นอยู่จิต สัตว์^{อน} และสิ่งที่มีชีวิต อาตมัน อตตา หรือชีวะ^{อน} และอีกนัยหนึ่งหมายถึง ชีวะ คือ สัตว์โลก ส่วนคำว่า “ชีวิตะ” วิเคราะห์ความหมายไว้ว่า “ชีวนฺติ เยนติ ชีวํ, ตสมฺมุตฺตํ ชีวํ” แปลว่า ผู้มีชีวะ (ชีวะ ธาตุ อ ปัจจัย)^{อน} จะเห็นได้ว่าในความหมายนี้ คำว่า “ชีวะ” หรือ “ชีวิต” หมายถึง ชีวิต หรือความเป็นอยู่ อันเป็นคุณสมบัติของสัตว์เท่านั้น (ส่วนพืชไม่มีชีวะ) สิ่งที่มีชีวิตในทางพุทธปรัชญาจึงหมายถึงสัตว์โลกเท่านั้น

^{อน} พระอรรถกถาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ รศ.ดร. จำลอง สารพัดนึก, *พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๔๐๘.

^{อน} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุดศัพท์วิเคราะห์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๒๗๐.

^{อน} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุดศัพท์วิเคราะห์*, หน้า ๒๗๐.

คำว่า “อายุ” ศัพท์ปูลึงค์ แปลว่าอายุ ชั่วเวลาชีวิตหนึ่ง ^{๐๐} อายุ ชีวิต ความเป็นอยู่ มีวิเคราะห์ความหมายไว้ว่า “เอนติ ปวตุนติ สตุต เอเตนาติ อายุ” แปลว่า สิ่งเป็นเหตุเป็นไปแห่งสัตว์โลก (อิ ธาตุในความหมายว่าไป เป็นไป ลง ณ ปัจจัย และพฤติ อิ เป็น อา) หรือ “เอนติ อทุธานิ คจฺจนติ เยนติ อายุ” แปลว่า สิ่งเป็นเหตุดำเนินไปตลอดกาลยาวนานแห่งสัตว์โลก ^{๐๐} จากข้อความแห่งนี้นี้ คำว่า “อายุ” จึงหมายถึง อายุ หรือชีวิต การเป็นไป ดำเนินดำรงอยู่ของสัตว์โลก จัดเป็นไวพจน์ของคำว่า “ชีวะ” หรือ “ชีวิต” ^{๐๐} คือว่า ต่างเป็นศัพท์ที่มีรูปต่างกัน แต่กลับมีความหมายคล้ายกันและเหมือนกันที่สามารถใช้แทนกันได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จะเห็นได้ว่า คำที่ว่า ชีวะ ชีวิต และอายุ ล้วนแต่เป็นศัพท์ที่เป็นไวพจน์ของกันและกัน

นอกจากนี้คำว่า ชีวะ ยังคงความเป็นสถานะไวพจน์หนึ่งของคำว่า “ปาณะ” ที่หมายถึงสัตว์ที่มีลมปราณ และ “สัตว์” อีกด้วย กล่าวคือคำว่า “ปาณะ” ศัพท์ปูลึงค์ แปลว่า สัตว์มีชีวิตลมหายใจ ปราณ ^{๐๙} โดยวิเคราะห์ความหมายไว้ว่า “ปาณนติ ชีวนติ สตุตา เยนติ ปาโน, โส ยสุสตุติ โส ปาโน ความว่า ลมปราณที่ช่วยให้สัตว์มีชีวิตอยู่ชื่อว่าปาณะ สัตว์ที่มีลมปราณชื่อว่าปาณะ ^{๐๐} “ปาณนติ ชีวนติ สตุตา เอเตนาติ ปาโน” ความว่า สิ่งเป็นเครื่องเป็นอยู่ ณ ธาตุในความหมายว่าเป็นอยู่ หรือมีชีวิต ลง อ ปัจจัย) “ปาณะนติ อเนนาติ ปาโน” ความว่า สิ่งเป็นเครื่องมือให้ลมปราณ (ป บพทหน้า อน ธาตุมีความหมายว่าลมปราณ ลง อ ปัจจัยลบสระหน้า ทีฆะสระหลัง แปลง น เป็น ณ) และ (ปาโน อสุสตุติติ ปาโน” ความว่า สัตว์ผู้มีปราณ คือ มีชีวิต (ปาณ+ณ) ^{๐๐} เมื่อได้ใจความของลมปราณ (ลมหายใจ) ที่หมายถึงความมีชีวิตในลำดับต่อไปเป็นการขยายความสัมพันธ์ไปสู่ที่อาศัยของลมปราณที่เรารู้จักและจำแนกกันว่ามนุษย์ สัตว์ พืช เป็นต้น แต่ในบทวิจยนี้ผู้เขียนเน้นไปที่ชีวิตของมนุษย์เป็นหลักสำคัญ

^{๐๐} พระอรรถกถาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ รศ.ดร. จำลอง สารพัดนึก, พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษ, หน้า๑๖๒.

^{๐๐} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสนาสถ์ชุดศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๗๖.

^{๐๐} พระมหาโมคคัลลานะ (ผู้รจนา), อภิธานวรรณนา, แปลและเรียบเรียงโดย พระมหาสมปอง มุทิโต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯพมทานคร : บริษัท ประชารวศ์พริ้นท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑๓,

^{๐๙} พระอรรถกถาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ รศ.ดร. จำลอง สารพัดนึก, พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษ, หน้า ๖๔๓.

^{๐๐} พระมหาโมคคัลลานะ (ผู้รจนา), อภิธานวรรณนา, แปลและเรียบเรียงโดย พระมหาสมปอง มุทิโต, หน้า ๑๔๘.

^{๐๐} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสนาสถ์ชุดศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๔๒๒-๓๑๒.

โดยเฉพาะคำว่า “สัตว์” แปลว่า สัตว์ ช้องแล้ว ^{๐๐} ผู้คิดอยู่หรือผู้ช้องอยู่ในอารมณ์ มีวิเคราะห์ความหมายไว้ว่า “รูปาทีสุ สยชิตติ สตุโต , นิจฺจนุท รากาปี รูปุหิยา สตุตาติ วุจฺจนฺติ” แปลว่า ผู้ยังเกี่ยวช้องอยู่ในรูปารมณ์เป็นต้น ชื่อว่า สัตตะ (ลบ ญชฺ, ช้อน ต.) แม้ผู้ปราศจากฉันทราคะแล้วท่านเรียกว่า ศัพท์ตามสำนวนนิยม และนอกจากนี้ยังมีคำศัพท์อื่นๆ อีกที่เป็นไวยากรณ์ของ “ปาณะ” และ “สัตว์” เช่น สรีระ (สัตว์, ผู้มีร่างกาย) ภูตะ (สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม) บุคคล (สัตว์ บุคคล) ชน (สัตว์โลก) โลก (สัตว์โลก) เป็นต้น จะเห็นได้ว่าพุทธปรัชญามีความหลากหลายทางด้านฐานของคำศัพท์และคำศัพท์เหล่านี้ล้วนแต่เป็นไวยากรณ์ของกันและกันที่สื่อถึงความหมายของชีวิต ได้แก่ ชีวะ หมายถึงสถานะเป็นเหตุมีชีวิตแห่งเหล่าสัตว์ สถานะที่ทำให้สัตว์อยู่ได้ ชีวิตะ (ชีวิต) หมายถึง สถานะที่เป็นเหตุให้สัตว์อยู่ได้ อายุหมายถึงสิ่งเป็นเหตุเป็นไปแห่งสัตว์โลกและสิ่งที่ทำให้เป็นเหตุแห่งการดำรงเผ่าพันธุ์ตลอดกาลยาวนานแห่งสัตว์โลก สัตตะ (สัตว์) หมายถึงผู้คิดอยู่หรือผู้ช้องอยู่ในอารมณ์มีรูปารมณ์เป็นต้น จากสิ่งที่อธิบายมาตามรูปศัพท์ข้างบนอย่างละเอียดแล้วนั้นจึงสามารถสรุปความหมายของชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาหมายถึง ชีวิตหรือการดำเนินอยู่ของสัตว์โลกหรือของมนุษย์และสัตว์ จึงถือได้ว่าเป็น “สิ่งมีชีวิต” ตรงตามความหมายของศัพท์ทางพระไตรปิฎกที่ว่า “สปปาณก” ^{๐๑} ส่วนพืชต่างๆ นั้น (ภูตคาม) เป็นชีวิตอย่างหนึ่งเท่านั้นแต่ไม่ประกอบประกอบคือ ไม่มีวิญญาณจันท์ และไม่มีคุณธรรมที่เป็นรากฐาน

ในประเด็นต่อไปนี้จะเป็นการ กล่าวถึงคำนิยามและความหมายของ “ชีวิต” ตามทัศนะทางพุทธปรัชญา ซึ่งโดยทั่วไปแล้วทางพุทธปรัชญาเองต้องอาศัยคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักที่มีความเชื่อว่า ชีวิตมีความหมายใน ๒ ระดับคือชีวิตในระดับที่เป็นสมมติสัจจะ คือความจริง โดยการสมมติและชีวิตในระดับที่เป็นปรมาตสัจจะ ^{๐๐} ซึ่งชีวิตทั้ง ๒ ระดับนี้มีรายละเอียดแตกต่างกันแต่รายละเอียดทั้งหมดผู้วิจัยได้เขียนไว้ในข้อ ๒.๓ ต่อไปนี้ว่าด้วยการกำเนิดชีวิต

คำจำกัดความของ “ชีวิต” ตามรูปศัพท์ หมายถึงความเป็นอยู่ ^{๐๐} ในรูปคำบาลีว่า อาชีโว, อาชีวะ แปลความว่า การดำรงชีวิต ^{๐๐} เป็นเงื่อนไขในการแบ่งแยกสิ่งมีชีวิตออกจากสิ่งที่ไม่มีชีวิต แสดงปรากฏการณ์เปลี่ยนแปลงภายในเนื้อสารนั้นๆ ในรูปแบบกลไกของการผลิตพันธุ์ใหม่และมีความสามารถปรับตัว พุทธปรัชญามองชีวิตว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีความตายที่มีอยู่จริง แต่เป็นเพียงการรวมตัว

^{๐๐} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ รศ.ดร. จำลอง สารพัดนึก, พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษ, หน้า ๘๘๕.

^{๐๑} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๓๕/๓๑๓.

^{๐๐} อภิ.ก.อ. (ไทย) ๘๐/๒๑๕-๒๒๑.

^{๐๐} อ้างแล้ว

^{๐๐} พุทธศาสนิก, วิธีแห่งชีวิต, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๕๕.

กันของธาตุชั้น ที่เป็นองค์ประกอบจากหลายๆ ส่วนมาประชุมกัน สิ่งที่เป็นตัวตนที่แท้จริงไม่มี เมื่อเราแจกแจง แยกส่วนต่างๆ ที่ประกอบกันนั้นออกให้หมด จะไม่พบตัวตนของสิ่งนั้นเหลืออยู่เลย^{๐๐} ดังที่ปรากฏในอนัตตลักษณะสูตรที่พระพุทธองค์ทรงตรัสถามพระภิกษุปัญจวัคคีย์เรื่องชั้น ๕ ซึ่งพระภิกษุปัญจวัคคีย์ได้ทูลตอบว่า สิ่งเหล่านี้ เป็นสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ควรจะยึดว่าเป็นเรา เป็นอัตตาของเรา^{๐๐} การมองชีวิตในลักษณะวิเคราะห์ (analysis) แยกองค์ประกอบใหญ่เป็นชิ้นส่วนย่อยเราจะเห็นว่า แท้ที่จริงแล้วตัวตนที่แท้จริงก็มาจากการประชุมกันของธาตุ ๔ ชั้น ๕

ผู้วิจัยได้ยกเอาทัศนะของ “ดร.ที.ซี.เซ็น”^{๐๙} ได้กล่าวถึงการมองด้วยจักขุทั้ง ๕ ซึ่ง ท่านศาสตราจารย์ แสง จันทร์งาม ได้นำมาขยายความในบทความทางวิชาการของท่านอย่างละเอียด สมบูรณ์ยิ่งในหนังสือ “สาระของพุทธธรรม” ว่าการมองหญิงสาวงามคนหนึ่งนั้น^{๐๐} ระหว่างการมองด้วยสายตาสรรพคากับการมองด้วยสายตาที่ผ่านเครื่องมือ หรือ เครื่องฉายแสงทางวิทยาศาสตร์แล้ว จะเห็นว่าไม่เหมือนกัน เราอาจจะสมมติหรือทดลองจริงก็ได้ในการมองภาพหญิงสาวคนเดียวกันด้วยวิธีการดังต่อไปนี้เช่น

สมมติที่ ๑ เรามองหญิงสาวด้วยตาเนื้อธรรมดา ก็จะเห็นเป็นภาพที่สวยงามน่ารัก เพราะเธอมีผิวหน้า ใบหน้า และทรงผม ที่มีเสน่ห์

สมมติที่ ๒ เรามองภาพหญิงสาวคนเดียวกันดังภาพที่ ๑ นั้นเองแต่คราวนี้ มองด้วยสายตาอิเล็กทรอนิกส์ ก็จะเห็นสาวสวยคนนั้นเป็นโครงกระดูก เนื้อหนังหายไป ความสวยงาม ที่น่ารัก ก็พลอยหายไปด้วย

สมมติที่ ๓ เรามองหญิงสาวคนเดียวกันนั้นอีก แต่คราวนี้เรามองด้วยสายตาที่ผ่านกล้องจุลทรรศน์ เรากลับจะเห็นเธอเป็นเพียงเซลล์ หรือ หน่วยชีวิตย่อยๆ จำนวนพันๆ ล้าน รูปร่าง ขี้ก ขยี้ กำลังเคลื่อนไหวขยับ สูดกินสารอาหาร ขับถ่ายของเสีย และแบ่งแยกตัวเอง อยู่ตลอดเวลา

สมมติที่ ๔ ถ้าเราจะมองดูสาวงามคนเดียวกันนั้นอีก แต่คราวนี้มองด้วยเครื่องฉายแสง

^{๐๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕.

^{๐๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๓๐.

^{๐๙} ท่านเป็นนักปรัชญาฝ่ายมหายาน (ท่านศาสตราจารย์แสง จันทร์งามให้ทัศนะความหมายเกี่ยวกับ “ธรรมจักขุ” ว่า ในพระไตรปิฎกฝ่ายเถรวาท ตอนขุททกนิกาย มหาวรรคฉบับบาลีเล่ม 29 หน้า 52 ท่านจำแนกจักขุไว้ 5 อย่างเหมือนกัน แต่ไม่มี “ธรรมจักขุ” อย่างในฝ่ายมหายาน มี “สมันตจักขุ-จักขุรอบคอบ” แทนแต่ในพระสูตรหลายแห่ง เมื่อบุคคลได้บรรลุโสดาปัตติผล ท่านใช้คำว่า “ธรรมจักขุ” ฉะนั้น ธรรมจักขุ กับ สมันตจักขุ จึงน่าจะเป็นอย่างเดียวกัน ผู้วิจัยเห็นว่ามันเป็นไวยากรณ์ในความหมายของกันและกันทั้งฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายาน

^{๐๐} ผศ. วิชาน สุชีคุปต์, อภิปราย, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖), หน้า ๖-๗.

อินทรา-เร็ด เรากลับพบว่าหญิงสาวคนนั้น เป็นเพียงแถบสีต่างๆ ซ้อนกันอยู่อย่างหนาแน่น

สมมติที่ ๕ เราคงมองหญิงสาวคนนั้นอีกแหละแต่คราวนี้มองหญิงสาวงาม ด้วยสายตาของนักเคมี ที่นี้เราจะพบเธอว่ามีเพียงปรมาณู ซึ่งประ กอบด้วยใจกลาง หรือนิวเคลียสและมีอิเล็กตรอน หมุนเป็นวงอยู่รอบๆ จุกระบบสุริยจักรวาล

สมมติที่ ๖ เรายังคงมองหญิงสาว คนนั้นอีก แต่คราวนี้ มองดูเธอด้วยสายตาของนักฟิสิกส์ คราวนี้สาวงามคนนั้นที่แท้จริงก็คือ กลุ่มพลังงานซึ่งไม่มี รูปร่าง ตัวตนใดๆ ให้มองเห็น วิธีการมองชีวิตในทัศนะของพุทธปรัชญามีความสัมพันธ์กับมุมมองนักวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะ ดร.ไอน์สไตน์ นักวิทยาศาสตร์เอกของโลก ได้พบว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกและในจักรวาล ประกอบด้วยสสาร (รูปธรรม) และพลังงาน (นามธรรม) สามารถเปลี่ยนสภาพจากสสารเป็นพลังงาน หรือเปลี่ยนแปลงจากพลังงานเป็นสสารได้เสมอ^{๐๖} มีความสอดคล้องกับหลักการในพุทธปรัชญาที่ว่าด้วย การมองด้วยจักขุทั้ง ๕ ประเภทคือ

๑. มังสจักขุ (ตาเนื้อ) ๒. ทิพย์จักขุ (ตาทิพย์)
๓. ปัญญาจักขุ (ตาปัญญา) ๔. ธรรมจักขุ (จักขุรอบคอบ)
๕. พุทธจักขุ (จักขุของพระพุทธเจ้า)

ชีวิตตามหลักพุทธปรัชญานั้น เป็นวิถีชีวิตที่มุ่งเน้น การพิจารณาถึงกระบวนการความเป็นจริงของชีวิต ตนเองเป็นสำคัญ มากกว่าการสนใจในชีวิตของคนอื่น เพราะการพิจารณาความเป็นจริงในชีวิตของตนเองนั้นจะทำให้ทราบถึงหลักความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์ที่มีส่วนประกอบหลักๆ อยู่ ๒ ประการคือ ภา คส่วนที่เป็นร่างกาย (รูปธรรม) และภา คส่วนที่เป็นจิตใจ (นามธรรม) เมื่อพิจารณาแล้วจะทำให้ทราบว่าร่างกายกับจิตใจมีความแตกต่างกันมากแต่ทั้ง ๒ ประการนี้จะต้องทำงานร่วมกันจึงจะทำให้เป็นชีวิตมนุษย์ได้ ในคัมภีร์สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกายกล่าวไว้ว่า ร่างกายมนุษย์นั้นประกอบไปด้วยธาตุหลักๆ ๔ ชนิดคือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ ธาตุเหล่านี้เป็นองค์ประกอบในส่วนหนึ่งที่เป็นโครงสร้างหลักของร่างกายมนุษย์และเป็นโครงสร้างที่สามารถจับต้องได้ หรือจะเรียก อีกอย่างหนึ่งว่า มหาภูตรูป ส่วนจิตหรือจิตเจตนานั้นเป็นองค์ประกอบของร่างกายให้มีความรู้สึกนึกคิด การรับรู้ในสิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นประสาททั้ง ๕ มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในส่วนประสาททั้ง ๕ ประการนี้เป็นสื่อที่นำการรับรู้ไปสู่จิตใจ ดังกล่าวซึ่งในส่วนนี้เรียกว่า อูปาทายรูป หรืออรูป ที่อาศัยมหาภูตรูปอยู่ จึงทำให้เป็นชีวิตตามหลักพุทธปรัชญาได้^{๐๗}

เมื่อศึกษาพุทธปรัชญา โดยหยิบยกเอาชีวิตของพระพุทธเจ้ามาวิเคราะห์ พิจารณาแล้ว พระพุทธองค์ทรงรับรองว่า พระองค์ทรงเวียนว่ายตายเกิดมานับชาติไม่ถ้วนในชาติสุดท้าย พระองค์

^{๐๖} ผศ. วิชาน สุชีวกุล, อภิปราย, หน้า ๘.

^{๐๗} พ.ร.บ.(ไทย) ๒๕/๑๑/๑๕.

ทรงพยายามโดยวิธีต่างๆ ในที่สุดพระองค์ได้เรียนรู้ความจริงขึ้นมาว่า ชีวิตนี้มีแต่ความไม่เที่ยงแท้ ความลำบากเจ็บปวดและความไม่มีแก่นสาร ความรู้อันนี้ทำให้พระองค์เกิดความเบื่อหน่ายในการเวียนว่ายตายเกิด เมื่อเบื่อหน่ายจิตใจก็หมดความยินดีพอใจ หมดความยึดเหนี่ยวผูกพันในกระแสชีวิต เมื่อหมดความยึดเหนี่ยว จิตก็หลุดพ้น บรรลุถึงอิสรภาพสมบูรณ์ มีความสว่าง สะอาด สงบสุขอย่างสูงสุด เมื่อถึงขั้นนี้พระองค์ได้ทรงประกาศชัยชนะออกมาว่า การเวียนว่ายตายเกิดสิ้นสุดลงแล้ว (จีณา ชาติ) ชาตินี้เป็นชาติสุดท้ายแล้ว (อยมันติมา ชาติ) บัดนี้ไม่มีการเกิดใหม่อีกแล้ว (นัตถิทา นิ ปุนัพภโว) จากการวิเคราะห์ ชีวิตของพระพุทธองค์นี้เอง ผู้วิจัยเองได้ทราบคำตอบและสรุปได้ว่า เราเกิดมาทำไม คำตอบที่ถูกต้องคือ เราเกิดมาเพื่อเรียนรู้ เมื่อรู้ถึงที่สุดแล้วจะได้ไม่ต้องเกิดอีก เพราะการเกิดแล้ว เกิดอีกมันเป็นทุกข์ที่เรียกว่า ทุกขา ชาติ ปุนัพปุนัง

เหตุที่แสดงว่าเราเกิดมาเพื่อการเรียนรู้ มี ๒ ประการคือ

๑. คนเรามีอุปกรณ์การเรียนรู้ครบบริบูรณ์และมีคุณภาพดีด้วย คือ มีตา หู จมูก ลิ้น กาย และสมองอย่างดี ที่สัตว์ประเภทอื่นไม่มี
๒. โลกมนุษย์เป็นสถานที่เหมาะสมที่สุดสำหรับการเรียนรู้ เพราะมีเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในทางตรงกันข้ามให้เปรียบเทียบกัน เช่น มีดีมีชั่ว มีรวยมีจน มีฉลาดมีโง่ มีสุขมีทุกข์ มีขาวมีดำ เป็นต้นจะเห็นได้ชัดตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พระโพธิสัตว์มาได้ความรู้แจ้งขั้นสูงสุดคือการตรัสรู้ก็เฉพาะในโลกนี้เท่านั้น

ก). ชีวิตในแง่ของพระอภิธรรม

ในพระอภิธรรมนั้น ให้จำกัดความของชีวิตไว้ว่า ชีวิต คือความเป็นอยู่ของร่างกายจิต และเจตสิก โดยอาศัยกรรมเป็นผู้มาเกิด และตามรักษาดำรงชีวิตและกระทำการต่าง ๆ ได้โดยอาศัยจิต และเจตสิกเป็นผู้กำกับ ส่วนต่างๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นร่างกายนั้น ในทางธรรมเรียกว่ารูปธรรม เป็นธรรมชาติที่ไม่มีความรู้สึก นึกคิดใด ๆ ทั้งสิ้นเปรียบได้ดั่งท่อนไม้หรือเรียกสั้น ๆ ว่า รูป ส่วนจิตและเจตสิก เป็นนามธรรม เรียกสั้น ๆ ว่า นาม เป็นธรรมชาติที่รับรู้สิ่งต่าง ๆ และสามารถคิดนึกเรื่องราวต่าง ๆ ได้ ดังนั้นตัวเราหรือสัตว์ทั้งหลาย จึงมีส่วนประกอบอยู่ ๓ ส่วน ได้แก่ กาย จิต และเจตสิกซึ่งในทางธรรมเรียกว่า รูป กับ นาม แต่เนื่องจากพืชทั้งหลาย ไม่ได้เกิดมาจากกรรมไม่มีจิต และเจตสิกในการรับรู้ คิดนึกเรื่องราวต่าง ๆ ดังนั้นคำว่า “ชีวิต” ในพระอภิธรรมจึงหมายถึงมนุษย์ และสัตว์ทั้งหลาย เท่านั้น คำว่า “สัตว์” ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะสัตว์เดรัจฉานเท่านั้น แต่หมายถึงสิ่งมีชีวิตทั้งหมดที่ยังเวียนว่ายตายเกิดใน ๓๑ ภพภูมิ ดังนั้นมนุษย์จึงถือว่าเป็นสัตว์ประเภทหนึ่งด้วย สัตว์ทั้งหลายในจักรวาลนี้ ล้วนประกอบด้วยธรรมชาติ ๓ อย่าง คือ รูป จิตและเจตสิกที่สำคัญผิติด

ว่าเป็น “เรา” เป็น “ตัวตนของเรา” แท้ที่จริงแล้วมีแต่รูปกับนามเท่านั้น ที่เกิดขึ้นและดับไปอย่างรวดเร็ว ไม่มีส่วนไหนเลย ที่เป็น “ตัวตนของเรา” แม้จะรวมกันเข้าแล้วก็ยังไม่ “เรา” อีกเช่นเคย แม้แต่คนที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังเรื่องเช่นนี้มาก่อน ไม่เคยรู้จักพระพุทธศาสนามาก่อนหรือผู้ที่นับถือศาสนาใด ๆ ก็ตาม ทุกคนล้วนประกอบด้วยรูปจิตและเจตสิกที่มีการเกิดดับ อย่างรวดเร็วอยู่ตลอดเวลา เหมือนกันทั้งสิ้นเพราะสัตว์ทั้งหลาย ไม่รู้ธรรมชาติที่เป็นจริงนี้ จึงทำให้ยึด รูป-นาม ชันซ์ ๕ ว่าเป็นตัวตนของเรา โดยมีกิเลสตัณหา เป็นผู้บงการให้กระทำการต่าง ๆ ทั้งที่เป็นบุญและเป็นบาป แล้ววิบากที่เป็นผลของกรรมนั้นก็จะส่งผลให้ต้องเวียนเกิดเวียนตาย ในสังสารวัฏอย่างไม่มีที่สิ้นสุด การศึกษาพระอภิธรรม ก็คือการศึกษารื่องของตัวเราและสัตว์ทั้งหลายนั่นเอง เพราะเนื้อหาของพระอภิธรรม จะกล่าวถึงธรรมชาติอันแท้จริงที่มีอยู่ในตัวเราและสัตว์ทั้งหลาย อันได้แก่ รูป จิตและเจตสิกโดยละเอียดซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมาก สำหรับการปฏิบัติ เพื่อให้เข้าถึงซึ่งความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง เมื่อเราได้เห็นแจ้งสภาวะธรรมที่เป็นความจริงตามธรรมชาติแล้ว ความหลงผิด (อวิชชา) และกิเลสทั้งหลายก็จะถูกทำลายลง เป็นเหตุให้พ้นจากการเวียนเกิดเวียนตายได้ในที่สุด คำว่า ชันซ์ แปลว่า กอง , พวก, หมวด, หมู่ ดังนั้น ชันซ์ ๕ จึงหมายถึงสภาวะธรรม ๕ อย่างซึ่งประกอบด้วย ส่วนต่างๆ ที่รวมกันเป็นชีวิต

๑. รูปชันซ์ คือ อวัยวะน้อยใหญ่ หรือกลุ่มรูปที่มีอยู่ในร่างกายทั้งหมด

๒. เวทนาชันซ์ คือ ความรู้สึก เป็นสุข เป็นทุกข์ดีใจ เสียใจ หรือเฉย ๆ

๓. สัญญาชันซ์ คือ ธรรมชาติที่มีหน้าที่ในการจำหรือเป็นหน่วยความจำของจิตนั่นเอง

๔. สังขารชันซ์ คือ ธรรมชาติที่ปรุงแต่งจิตให้มีลักษณะต่าง ๆ เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศล บ้างเปรียบดังสีต่าง ๆ ที่หยดลงไปในแก้วน้ำ เป็นเหตุให้น้ำในแก้ว เปลี่ยนไปตามสีที่หยด

๕. วิญญาณชันซ์ หรือ จิต คือ ธรรมชาติที่รับรู้สิ่งต่าง ๆ ที่มาปรากฏทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ อีกทั้งเป็นธรรมชาติที่ทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ การเกิดขึ้นของจิต (วิญญาณชันซ์) จะเกิดขึ้นโดยไม่มีเจตสิก (เวทนาชันซ์ สัญญาชันซ์ สังขารชันซ์) นั้นไม่ได้ ลำพังจิตอย่างเดียวไม่สามารถรับรู้หรือนึกคิดอะไรได้เลย จิตเปรียบเสมือนนาฬิกา เจตสิกเปรียบเหมือนชิ้นส่วนและเฟืองจักรต่าง ๆ ที่ทำให้นาฬิกาทำงานได้ จิตและเจตสิก จะแยกจากกันไม่ได้ต้องเกิดร่วมกันอิงอาศัยกัน จิตแต่ละดวงที่เกิดขึ้นจะต้องมีเจตสิกประกอบปรุงแต่งด้วยเสมอ สรุปแล้ว ชันซ์ ๕ (เบญจชันซ์) ก็คือ รูปจิตและเจตสิก หรือ รูปกับนามนั่นเอง

ข). ความหมายของชีวิตตามทัศนะของนักปราชญ์ชาวพุทธ

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้ให้คำจำกัดความของความหมายของชีวิต ท่านได้กล่าวถึงชีวิตในมุมมองที่แตกต่างกันว่า เรื่องของชีวิตคืออะไรนี้ มันก็มีหลายแง่หลายมุม ถ้ามองในแง่วัตถุชีวิตก็มี

ความหมายอย่างหนึ่ง ถ้ามองในแง่จิตใจก็มีความหมายอีกอย่างหนึ่ง ถ้ามองในแง่ธรรมะสูงสุด มันก็มีความหมายอีกอย่างหนึ่ง แต่เราก็เอาความหมายธรรมดาๆ นี่ว่า ชีวิตคือความที่ยังไม่ตาย ยังมีชีวิตอยู่ นี่มันคืออะไร ด้วยคำถามต่อไปอีกว่าเพื่ออะไร เพื่อทำอะไร ท่านได้กล่าวต่อไปว่าชีวิตมิได้ทั้งฝ่ายวัตถุและฝ่ายวิญญาณ เช่น ต้นไม้ก็มีชีวิต สัตว์เครื่องจันทน์ก็มีชีวิต คนก็มีชีวิต ฝ่ายวัตถุนั้น ชีวิตเป็นเพียงสิ่งที่ยังสคอยู่ตามแบบของวัตถุ เช่นว่าเซลล์แต่ละเซลล์ที่จะประกอบกันเป็นเนื้อหนังมังสาในส่วนคำว่าชีวา ชิโว ชีวะ ตามภาษาดั้งเดิมหมายถึงสิ่งที่ไม่ตาย^{อน}

จากการตอบคำถามเกี่ยวกับชีวิตตามที่สนของท่านพุทธทาสภิกขุทำให้เราทราบลึกลงไปอีกว่าชีวิตมีจุดหมายปลายทาง มิใช่แต่เพียงสักว่ามีอยู่ เป็นอยู่เท่านั้น ซึ่งจุดหมายปลายทางของชีวิตดังกล่าวคือ ความอยู่รอดซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการปฏิบัติหรือเดินตามกฎธรรมชาติ ความอยู่รอดดังกล่าว หมายถึง การรักษาชีวิตของตนเองและรวมไปถึงการอยู่รอดของผู้อื่นในแวดวงเดียวกันด้วย ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมของหมู่สัตว์ที่มีสัญชาตญาณในการดูแลรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยอาหารและป้องกันภัยให้แก่ลูกน้อยและบริวารของตน ดังนั้นความอยู่รอดจึงเป็นเป้าหมายของชีวิตในระดับสากลทั้งในคน สัตว์ และพืช^{อ๐}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ธรรมชาติของชีวิตมนุษย์คือ เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ การที่มนุษย์เราจะมีชีวิตที่ดีงาม เราจะต้องศึกษาฝึกฝนพัฒนาตนให้ดีขึ้นไป ในระบบการดำเนินชีวิตของเราซึ่งประกอบด้วยพฤติกรรม จิตใจและปัญญา เมื่อเราฝึกฝนพัฒนามีการศึกษา ก็ทำให้การดำเนินชีวิตของเราดีขึ้น แต่ถ้าเราไม่เรียนรู้ไม่ฝึก ชีวิตที่เป็นมนุษย์นั้นก็จะดำเนินชีวิตไม่ดีเลย ทั้งนี้เพราะมนุษย์อยู่ด้วยสัญชาตญาณอย่างเดียวไม่พอ^{อ๐} เป็นความหมายที่แสดงให้เห็นว่าชีวิตมนุษย์นั้นเป็นผู้รู้จักเหตุผล รู้จักดีชั่ว รู้จักประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ มีคุณค่า หรือ ไม่มีคุณค่านั้นก็ขึ้นอยู่กับ การได้รับการพัฒนามากน้อยเพียงไรที่จะกำหนดชีวิตนั้นๆ

สรุป ความหมายของชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญานั้น พุทธปรัชญามองความหมายของชีวิตอย่างมีคุณค่ายิ่ง บนพื้นฐานของความไม่ประมาท ดำเนินชีวิตในแบบแผนแห่งความดีงาม มีสติสัมปชัญญะ ละเว้นความชั่ว กระทำแต่สิ่งที่ดีงาม และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ขาวรอบ ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส อาสวะ ตัณหา หากบุคคลใดดำเนินชีวิตด้วยความประมาท ขาดสติ บุคคลนั้นเปรียบได้กับบุคคลที่ไม่มีชีวิตแล้ว “ภิกษุทั้งหลาย คนเหล่าใดเหล่าหนึ่งประมาทแล้ว คนเหล่านั้นแม้เป็นอยู่

^{อน} พุทธทาสภิกขุ, ชีวิตคืออะไร ชุดธรรมะจากท่านพุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ไพลิน บุ๊คเนต จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕.

^{อ๐} พระเทพวิสุทธิเมธี, ธรรมสำหรับครู, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๑๘๒.

^{อ๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ถึงเวลาพัฒนาคนกันใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๓๐.

ตั้งร้อยปี ก็ชื่อว่าตายแล้วโดยแท้ คนเหล่านี้ไม่ประมาณ คนเหล่านั้นแม้ตายแล้ว ก็ชื่อว่ายังเป็นอยู่”^{๐๐} ชีวิตมนุษย์จึงเป็นศูนย์กลางที่จะก่อให้เกิดทั้งสุขและทุกข์ ในขณะที่เดียวกันยังเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาทางปัญญาทำให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง และยังสามารถบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิต สามารถกำจัดดับวงจรแห่งกองทุกข์ของชีวิตได้อย่างสิ้นเชิง

๒.๒ องค์ประกอบของชีวิตมนุษย์

ตามคัมภีร์พุทธปรัชญา ทั้งพระสูตรน้อยหรือ พระสูตรใหญ่ ๆ เช่น พรหมชาลสูตรา เสฏฐสูตร เทวชาสูตร เป็นต้นต่างก็แบ่งแนวคิดของนักปรัชญาอินเดียในยุคนั้นเป็น ๒ พวกกล่าวคือ

๑. พวกสัสตติจิต พวกที่เชื่อว่า โลกและวิญญานนั้นมีสภาพเป็นอมตนิรันดร์ ชีวิตและวิญญานหรืออาตมัน เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้แน่นอนถาวร

๒. พวกอุทเททจิต พวกที่เห็นว่า โลกและวิญญานนั้นมีสภาพหาสาระมิได้ คนตายแล้วก็หมดกันไป ไม่มีอะไรเหลืออยู่อีกต่อไป จากแนวความคิดหลักทั้ง ๒ พวกนี้ เราจะพบว่ายังมีแนวความคิดปลีกย่อยไปอีกมากมายแต่ละพวกต่างก็พยายามแต่ละพวกต่างก็พยายามวิเคราะห์ชีวิตและวิญญานไปคนละทัศนะแต่ก็รวมอยู่ในลักษณะที่เป็นทางบวก (positive) และทางลบ (Negative) อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่นั่นเอง

ตามคัมภีร์พุทธปรัชญาพระสูตรหลักที่ว่าด้วย “อนัตตลักษณะสูตร”^{๐๐} ที่ได้วิเคราะห์เรื่องของอัตตา หรือ อาตมัน ซึ่งเป็นปัญหาทางอภิปรัชญาโดยตรงในลักษณะตรงกันข้าม กับพวกพระเวทและอุปนิษัต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การวิเคราะห์ของพระพุทธองค์ เป็นลักษณะทางวิทยาศาสตร์มากกว่าที่จะเป็นเรื่อง ดรรกศาสตร์ พระองค์ได้ทรงวิเคราะห์ให้เราได้เห็นว่า ชีวิตร่างกายของคนเรานั้นประกอบด้วยสภาวะ ๒ ประการคือ รูปกับนามเกิดมาประชุมกันโดยสัมพันธ์กันเป็นระบบ และเป็นกระบวนการโดยการสืบต่อเราจะเข้าใจมันก็ต้องแยกองค์ประกอบ ๒ ส่วน ได้แก่ “รูปธรรม” กับ “นามธรรม” จึงถือว่า สิ่งที่เรียกว่ารูปนาม นั้นมีอยู่โดยธรรมชาติ รวมถึงวัฏจักรการเกิดดับของจักรวาลจากอดีตสู่ออนาคตที่ไม่มีสิ้นสุด โดยไม่ขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของสรรพสิ่ง นามคือจิต หรือตัวรู้หรือ พุทธระนั้น เป็นคุณสมบัติปกติที่มีอยู่แล้วในวัตถุ สสาร ลงไปละเอียดถึงอะตอม ปริมาณ อนุภาคควอนตัม^{๐๐}

^{๐๐} พุ.ธ. (ไทย) ๔/๓๒/๓๐.

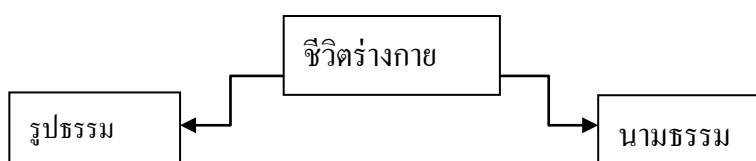
^{๐๐} ดูรายละเอียดใน ส.ช. (ไทย) ๕๖/๕/๑๒๕.

^{๐๐} โอฬาร เพียรธรรม, ความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งจากธาตุสี่ชีวิตจากจิตสู่จักรวาล, (กรุงเทพฯ :

รูปธรรม (MATTER) คือภาคส่วนที่เป็นองค์ประกอบทางร่างกาย ที่มีการเจริญเติบโตมาจากกละ คือการปฏิสนธิเซลล์ อาศัยการเจริญเติบโตมาด้วยสารอาหาร ที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนของอวัยวะน้อยใหญ่ อวัยวะทั้งหมดก็คือกลุ่มก้อนของเนื้อเยื่อๆ ทุกชั้นก็คือกลุ่มก้อนของเซลล์ๆ คือกลุ่มก้อนของสารประกอบก็คือกลุ่มก้อนของธาตุ เช่น เหล็ก แคลเซียม โปตัสเซียม คาร์บอน ออกซิเจน เป็นอาทิ ซึ่งมีอยู่ใน ดิน น้ำ ลม ไฟ ธาตุทั้งหลายเหล่านี้ก็คือกลุ่มก้อนของอนุภาค เช่น อิเล็กตรอน โปรตอน นิวตรอน เป็นต้น อนุภาคเหล่านี้ก็คือกลุ่มก้อนของ อนุภาคของปรมาณู ปรมาณูเหล่านี้ก็คือกลุ่มก้อนของรังสีที่สามารถแยกย่อยไปได้จนอนันต์ เสมือนการแบ่ง ๑ ให้เป็น ๑/๒ เพิ่มเป็น ๑/๔ เพิ่มเป็น ๑/๘ เพิ่มเป็น ๑/๑๖ และเพิ่มเป็น ๑/๓๒ ต่อไปเรื่อยๆ จนถึงอนันต์แห่งการแยกย่อย ดังนั้นร่างกายจึงประกอบมาจากธาตุและรังสี แต่การปรับปรุงประกอบกันเป็นกายมนุษย์มีโครงสร้างที่สลับซับซ้อนมาก ซึ่งความซับซ้อนของร่างกายมนุษย์ที่แตกต่างจากสิ่งอื่นๆ นี้ก็เนื่องมาจากสภาพจิตใจของมนุษย์ที่มีความซับซ้อนเช่นกัน อีกส่วนหนึ่งที่เรากำลังให้ความสนใจก็คือจิตซึ่งมีบทบาทสำคัญมากที่จะได้กล่าวในภาคส่วนของจิตใจต่อไป

นามธรรม (FORM) เป็นภาคส่วนทางด้านจิตใจคือ วิญญาณธาตุ เป็นธาตุรู้ เป็นอรุณ ไม่อยู่ในอิทธิพลของสถานที่และกาลเวลา จิตมีสภาพเรืองแสงอยู่โดยสภาพของมัน เวลาเราฝึกจิต พอจิตรวมตัวพอสมควร ตั้งมั่นเป็นหนึ่งมีเสถียรภาพสูงเราจึงเห็นเป็นดวงสว่างไสว ปกติมันซ่อนอยู่เซลล์ประสาททุกส่วนในร่างกายโดยจิตจะอยู่ในช่องว่างซึ่งมีอยู่ในทุกเซลล์ ไม่ว่าที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย หรืออวัยวะน้อยใหญ่ใดก็มีจิตแทรกซึมผ่าน รับรู้การกระทบและกระบวน การต่างๆ ทันทีที่เราเปิดประสาทส่วนใดส่วนหนึ่งรับสิ่งเร้า จะมีการกระทบรู้เกิดขึ้น ตัวอย่าง เช่นเวลาเปิดตารับแสง แสงมากระทบประสาทตาจิตมารับรู้แสง หรือโปด รอนในลักษณะแถบสีต่างๆ บนเครื่องแปลคลื่นแสงภายใน จึงเห็นภาพ ในขณะที่เกิดกระบวนการเหล่านี้คือแสงเข้าสู่ภายใน แก้วตาผ่านจักขุ ประสาทสู่จอร์ับภาพ วิญญาณจะรู้ตั้งแต่แสงเข้าจนกระทั่งรับภาพปรากฏบนจอภาพในประสาทของเรา วิญญาณที่ชำนาญรู้การรับที่ประสาทจักขุ เรียกว่า (จักขุวิญญาณ) กระบวนการรับรู้แต่ละครั้งนี้เรียกว่า (ผัสสะ)

โครงสร้างร่างกาย

๑. รูปธรรม (MATTER)

๒. นามธรรม (FORM)

รูปธรรมประกอบด้วย

เวทนา (ความรู้สึกลึก)

มหาภูตรูป : ธาตุ ๔ ดิน น้ำ ไฟ ลม

สัญญา (ความจำ)

อุปาทายรูป : ผม ขน เล็บ ฯลฯ สังขาร (ความคิด)

วิญญาณ (การเข้าใจ)

เมื่อแยกละเอียดลงไปอีก ด้านรูปธรรม หรือร่างกาย ประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ มาประชุมกันเข้า มีมหาภูตรูป ๔ อุปาทายรูป ๒๔ และในแต่ละอย่างก็แยกย่อยออกไปอีกเป็น เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณจากนั้นเวทณาก็แยกย่อยออกไปเป็นเวทนา ๓ หรือเวทนา ๕ หรือเวทนา ๖ สัญญาก็แยกย่อยออกไป เป็นสัญญา ๖ เป็นเจตสิก ๕๐ และวิญญาณก็แยกออกไปเป็น ๖ เป็น ๘๘ หรือเป็น ๑๒๑ เป็นต้น แยกออกไป ซึ่งเป็นการจำแนกแยกแยะในระบบ ชันธ ๕ ชีวิตมนุษย์ไม่ได้อยู่นิ่งเฉย ไม่ใช่ของตาย ชีวิตต้องเคลื่อนไหว ที่เราเรียกว่าการดำเนินชีวิต ^{๐๙} องค์ประกอบทั้งหลายสัมพันธ์ เป็นเหตุปัจจัยแก่กัน โดยเป็นไปตามหลัก ปฏิจจสมุปบาท ^{๑๐} ซึ่งมีองค์ประกอบ ๑๒ ส่วน ที่เป็นปัจจัยแก่กันหมุนเวียนไปเป็นวงจร

ขณะเดียวกันก็ยังแยกแต่ละอย่างนั้นออกไปให้ชัดอีก ว่า ตัวคนจริงๆ นั้นไม่มีอะไรมันเป็นเพียงปรากฏการณ์หรือ ปฏิกริยาภาวะที่เนื่องมาจากการรวมตัวของธาตุทั้ง ๖ หรือ ชันธทั้ง ๕ นั้นเอง ^{๑๑} นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังวิเคราะห์ให้เห็นว่าหากสภาพของวิญญาณตามความเข้าใจของปรัชญาอินเดีย ว่าเป็นสิ่งอมตะนิรันดร์แล้ว มันก็ย่อมอยู่เหนือทุกข์โทมนัส หรือความวิโยค โศกเศร้าที่มีอยู่ในชีวิตประจำวันทั่วไป อย่างน้อยที่สุด มันต้องสามารถคุ้มครองให้ร่างกายและจิตใจของตนเองอยู่เหนือสภาวะที่เป็นอนิจจังและความทุกข์ของชีวิต แต่เนื่องจากว่า วิญญาณมิใช่สภาวะอมตะ ที่อยู่เหนือร่างกายและจิตใจนั่นเอง มันจึงมีสภาพเป็นอนัตตา กล่าวคือมิใช่สภาวะที่เป็นอัตตา ซึ่งมีลักษณะเป็นอมตะนิรันดร์ อย่างที่พวกพราหมณ์เข้าใจ หรือเชื่อถือกันตามคัมภีร์พระเวท

ในยุคปัจจุบันแนวความเชื่อถือในความเป็นอมตะนิรันดร์ของวิญญาณนั้นจะได้พบจากหลักศาสนาใหม่ๆ ทั้งศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม อย่างน้อยที่สุด เราได้รับการยืนยันว่าหลังจากมนุษย์ผู้ทำดีและทำชั่วทั้งหลายได้รับการพิพากษาครั้งสุดท้ายแล้ว ผู้ที่มีความเชื่อในองค์พระผู้เป็นเจ้า ก็จะมีชีวิตอยู่ในสวรรค์กับพระองค์พระผู้เป็นเจ้าอย่างนิรันดร์ สำหรับผู้ปฏิเสธความมี

^{๐๙} พระธรรมปิฎก, ทุกข์สำหรับเห็นสุขสำหรับเป็น, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ บริษัทธรรมสารจำกัด ๒๕๔๕), หน้า ๓๘.

^{๑๐} คูรายละเอียดใน ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๑-๓๔๐.

^{๑๑} รศ. ดร. บุญย นิลเกษ, คู่มือปรัชญาพุทธศาสนาสำหรับผู้สนใจ, (เชียงใหม่ : พิมพ์ที่ ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๖๘.

สง่าราศรีของพระองค์หรือผู้มีบาปแล้วก็จะตกนรกหมกไหม้ชั่วกัปเป็นนิรันดร์ แนวความเชื่อเหล่านี้ย่อมเป็นเป็นสิ่งที่พอจะยืนยันได้ว่า ปรัชญาสายเทวนิยม (THEISM) ทุกสายนั้นยอมรับความมีอยู่ของวิญญาณในลักษณะที่เป็นนิรันดร์ (PERMANENCE) เป็นอมตะ (IMMORTAL) และเป็นนิรันดร์ (ETERNAL)^{๐๖} ซึ่งได้วิวัฒน์และพัฒนาการมาจาก ลัทธิวิญญาณนิยม (Theism) ได้พัฒนาการสูงขึ้นไปอยู่ในขั้นเป็น จิตวิทยานิยม (Animism) มวลมนุษยชาติแห่งยุคสมัยถูกความเชื่อเรื่องวิญญาณครอบงำ ด้วยจินตนาการไปว่า เนื้อแผ่นดินขึ้นบนแผ่นฟ้า ต่างมีเทพอารักษ์หวงแหนไปหมดสิ้น มีวิญญาณใหญ่คือ “พระผู้เป็นเจ้า” (God) พระองค์ทรงอนันตมหิทธานุภาพ ทรงเป็นต้นกำเนิดบันดาลให้เกิดโลกและมนุษย์คู่แรกขึ้นไว้ในโลกประดัยบารมี ให้มนุษย์รักดีและมีลูกหลานสืบเผ่าพันธุ์

๒ .๒.๑ ทางด้านร่างกาย

มนุษย์ในฐานะที่เป็นสัตว์โลก ชนิดหนึ่งแน่นอน ^{๐๗} เมื่อผ่าตัดร่างกายจะพบว่า มีหัวใจ ลำไส้ ตับปอด ไม่แตกต่างไปกว่าสุนัข แมว หรือลิงเท่าใดนัก กระบวนการทั่วไป เช่น การหายใจ การย่อยอาหาร การสืบพันธุ์ การหดตัวของกล้ามเนื้อ การประสานงานของประสาทหรือต่อมไร้ท่อและกระบวนการทางเคมีและฟิสิกส์ มนุษย์ทุกรูปนามเป็นผลจากการสืบทอด ๒ ทาง คือทางภายในกายและทางนอก การสืบทอดทางในกายเป็นการสืบทอดทางชีววิทยา ^{๐๘} โดยอาศัยยีนและโครโมโซม การสืบทอดทางนอกกายเป็นการสืบทอดทางวัฒนธรรมและอาศัยรูปแบบทางสัญลักษณ์ของการติดต่อสื่อสาร เมื่อเราศึกษาทางด้านสรีรวิทยาของมนุษย์ มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติในสิ่งแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์ระหว่างอุณหภูมิต่างๆ รวมถึงความต้องการทางโภชนาการ พฤติกรรมทางเพศ การขับถ่าย เหล่านี้เป็นกระบวนการเบื้องต้นทางสรีรวิทยา ในแง่ของสสาร ในร่างกายของมนุษย์มีสารที่พบประมาณ ๗๐-๘๐ เป็นน้ำ ยังมีสารโปรตีนอยู่ร้อยละ ๑๐-๒๐ ตามด้วยเกลือแร่ รันเป็นส่วนผสมของโลหะกับอโลหะ ไบมัน คาร์โบไฮเดรต (แป้งและน้ำตาล) และกรดนิวคลีอิก (Nucleic acids) ได้แก่ ดีเอ็นเอ (DNA) ^{๐๙} ซึ่งเป็นโปรแกรมหลักของการประกอบสร้างร่างกายและอาร์เอ็นเอ (RNA) ซึ่งจะเป็นตัวสารต่อให้ร่างกายพัฒนาไปตามโปรแกรมหลัก แต่ที่น่าสนใจก็คือร่างกายไม่ใช่ระบบทางเคมีที่ตายตัว แต่จะมีพลวัตปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา เพราะมีการจัดระบบที่

^{๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖.

^{๐๗} Marston Bates, **Man in Nature**, แปลและเรียบเรียง คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, (กรุงเทพฯ : จัดพิมพ์โดย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๒๓), หน้า ๑.

^{๐๘} การสืบทอดทางชีววิทยาอาศัยระบบทางพันธุศาสตร์.

^{๐๙} Deoxy ribonucleic acid.

ดีเสริมการออกแบบที่น่าอัศจรรย์ กล่าวคือ อวัยวะต่างๆ ในร่างกายสามารถเสริมสร้างตนเอง เจริญเติบโต มีการรับรู้และตอบสนองต่อสิ่งต่างๆ มีระบบควบคุม ซ่อมแซมส่วนต่างๆ ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ร่างกายยังสามารถสืบพันธุ์เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของชีวิตได้

นักวิทยาศาสตร์ในยุคอดีตที่ผ่านมาได้สรุปว่า สสารคือสิ่งที่ต้องการที่อยู่ มีน้ำหนัก และประกอบด้วยคุณลักษณะ ๓ ประการ คือ เป็นของแข็ง ของเหลว และเป็นก๊าซ ส่วนพลังงานนั้นเป็นสิ่งที่สามารถทำงานได้ นั้นเป็นความเชื่อที่ไม่ใช่แนวความคิดตามพุทธปรัชญาทำให้ หลักการของความเชื่อที่ผิดพลาดอันยิ่งใหญ่ของนักวิทยาศาสตร์ในอดีตที่ผ่านมา จนกระทั่งไอน์สไตน์พบว่า สสารก็คือพลังงานที่อัดกันอยู่ อย่างมั่นคงและพลังงานก็คือสสารที่อยู่ในลักษณะที่สลายตัวแล้ว ดังนั้นสสารเปลี่ยนเป็นพลังงานได้ พลังงานก็เปลี่ยนเป็นสสารได้เช่นกัน ในพุทธปรัชญาได้ให้ความสำคัญของร่างกายในฐานะที่พักพิงของจิตในภพชาติปัจจุบันการนั้นๆ พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสว่า สสารและพลังงานต่างก็เป็นรูป ได้สร้างปรากฏการณ์อย่างน่าอัศจรรย์และการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในวงการวิทยาศาสตร์ เพราะพระพุทธเจ้าทรงตรัสความจริงสิ่งนี้ก่อนการค้นพบมาก่อน ไอน์สไตน์ถึงสองพันหกร้อยปีที่ผ่านมา

พระองค์ตรัสอีกว่า รูปเป็นปรมาณูธรรมที่ไม่รู้อารมณ์ ต้องมีปัจจัยปรุงแต่งจึงจะเกิดขึ้น รูปๆหนึ่งจึงต้องอาศัยรูปอื่นเกิดขึ้นมาพร้อมๆกัน จะมีรูปเกิดขึ้นมาลำพังเพียงรูปเดียวไม่ได้รูปๆหนึ่งที่อาศัยรูปอื่นเกิดขึ้นมาพร้อมๆกัน จะมีรูปเกิดขึ้นมาลำพังเพียงรูปเดียวไม่ได้ รูปๆหนึ่งที่อาศัยรูปอื่นเกิดขึ้นมาพร้อมๆกัน เป็นกลุ่มที่แยกออกจากกันไม่ได้ เรียกว่า ๑ กลาป เป็นสภาวะธรรมที่เล็กละเอียดมาก เกิดขึ้นและดับไปอย่างรวดเร็วตลอดเวลา โดยรูปกลาป หนึ่งจะเกิดขึ้นและดับไปอย่างรวดเร็ว โดยที่รูปกลาปหนึ่งจะเกิดขึ้นและดับไปเมื่อจิตเกิดดับไปแล้ว ๑๗ ขณะ รูปกลาปที่เป็นรูปที่เล็กที่สุดในจักรวาล เปรียบเทียบได้กับควาร์ก (อนุภาคเล็กที่สุด) ที่ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า

๔.๒.๒ ทางด้านจิตใจ

จิตใจของมนุษย์ มีความลึกลับซับซ้อน มีพลังอำนาจพิสดาร มีหลากหลายสาขาวิชาชีพ ได้พยายามศึกษาและอธิบายตามแนวทางวิชาชีพของตนในรูปแบบที่แตกต่างกันไป โดยส่วนมากมนุษย์จะเชื่อถือกันตามคำอธิบายของนักวิทยาศาสตร์ ที่สรุปว่า จิตคือสมอง แต่บทสรุปนั้นยังไม่มีข้อยุติเพราะบัณฑิตนักวิทยาศาสตร์ยังไม่สามารถที่จะพิสูจน์หรือทดลองเพื่อหาคำตอบ ว่าสมองทำให้คนระลึกชาติได้อย่างไรทำไมจิตของมนุษย์บางคนถึงสามารถจดจำเรื่องราว เหตุการณ์ของตนเองในอดีตชาติที่ผ่านมาได้อย่างครบถ้วน ในพุทธปรัชญาถือว่าจิตไม่ใช่สมอง จิตเป็นนามธรรมที่จับต้องไม่ได้ มองไม่เห็น แต่จิตเป็นสภาวะธรรมที่รับรู้อารมณ์ ผ่านทางทวารทั้งหก คือ ทางตา ทาง

หู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผัสสะ และทางใจ จิตเป็นหัวหน้าของธรรมทั้งปวง จิตมีอำนาจของการ
สะสมกรรม จิตมีอำนาจของการรักษาวิบาก จิตมีอำนาจในการส่งต่อผลของบุญบาปและอนุสัยของ
กิเลสไปยังจิตดวงใหม่ในชาติภพใหม่ข้างหน้าต่อไป หลังจากที่จิตดวงเก่าของชาติที่แล้วดับไป
เพราะจิตมีธรรมชาติที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลา และขณะเดียวกันจิตก็ไปรับรู้การทำงานของสมมุงที่
เป็นอารมณ์ของจิตอีกทีหนึ่ง ทำให้ชีวิตมีอำนาจบังคับบัญชาการเคลื่อนไหวของร่างกายได้

๒ .๒.๓ ทางด้านสังคม

ตามธรรมชาติของมนุษย์ ไม่สามารถมีชีวิตรอดได้โดยไม่มีความสัมพันธ์กับผู้อื่น ตั้งแต่
เกิดจนตายมนุษย์ต้องมีสัมพันธภาพกับบุคคลต่างๆ ในสังคมไม่มากก็น้อย ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม
การที่มนุษย์ชาติ จะดำรงอยู่ด้วยดีในโลกนี้ได้ นั้น จะต้องมียอดประกอบอะไรบางอย่าง ที่มาเกี่ยวข้อง
สัมพันธ์กันอยู่ด้วยดี ปัจจุบันนี้เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า องค์ประกอบเหล่านั้นมีอยู่ ๓ อย่าง คือ ๑. ตัว
มนุษย์เอง (ชีวิต) ๒. สังคม (หมู่มนุษย์ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน) ๓. ธรรมชาติแวดล้อม (ระบบนิเวศ)
การที่มนุษย์จะดำรงอยู่ด้วยดีในโลกนี้ได้ นั้นองค์ประกอบทั้ง ๓ นี้จะต้องประสานสัมพันธ์เกื้อกูลซึ่ง
กันและกัน ในลักษณะที่เป็นความกลมกลืนและสมดุล ย ในทางตรงข้าม ถ้าองค์ประกอบทั้งสามนี้
ขัดแย้งกัน ไม่เกื้อกูลกัน เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ทำลายซึ่งกันและกันและไม่มีความสมดุล ย ก็จะเกิด
ผลร้ายแก่ระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์^{๐๐} ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมอันกว้างขวางของชีวิตมนุษย์
มีความสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิตอย่างยิ่งไม่เฉพาะแต่มนุษย์ด้วยกันเท่านั้น มนุษย์จะดำรงอยู่ด้วยดี มี
ชีวิตที่สมบูรณ์เป็นปกติสุขทั้งส่วนตัวและส่วนรวมของมนุษยชาติโดยเฉพาะในระยะยาว จะต้องให้
องค์ประกอบทั้ง ๓ อย่างของการดำรงอยู่ของมนุษย์นั้น ประสานกลมกลืนสมดุลกัน ได้แก่ มนุษย์
สังคม และธรรมชาติแวดล้อม มนุษย์ชีวิต นั้นก็ยังแยกออกไปเป็นส่วนประกอบของ กายกับใจ
สังคม หมู่มนุษย์ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกันนอกจากหมู่มนุษย์แล้ว ก็รวมไปถึงวัฒนธรรมและระบบการ
ต่างๆ สำหรับจัดสรรการดำรงอยู่ของมนุษย์ด้วย ธรรมชาติระบบนิเวศ นอกจากพืชสัตว์สิ่งมีชีวิตทั้ง
ปวงแล้ว ก็ครอบคลุมถึงสิ่งไม่มีชีวิตทั่วไป ปที่ชีวิตเหล่านั้นต้องพึ่งพาอาศัยด้วย^{๐๐} พุทธปรัชญาได้
มองชีวิตในมิติที่สัมพันธ์กับสภาพสังคมที่มีชีวิตแล ะไม่มีชีวิตอย่างมิตรที่พึ่งพาอาศัยกันและกัน
อย่างสมดุลย์เท่าเทียมกัน

^{๐๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ศิลปศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่
บริษัทพิมพ์สวยาจำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๕.

^{๐๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ศิลปศาสตร์แนวพุทธ, หน้า ๓๐.

๒.๓ สรุปเนื้อหาองค์ประกอบของชีวิต

หลักธรรมที่พบบ่อยๆ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชีวิตหรือตัวชีวิตเองนั้น มีดังนี้

๑) ขันธ์ ๕ เป็นองค์ประกอบของชีวิตอีกแบบหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วย รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์เป็นตัวที่กำหนดว่าชีวิตอยู่ได้หรือดำเนินต่อไปได้อย่างไร ถ้าขันธ์ ทั้ง ๕ นี้ แยกดับ ตัวชีวิตก็แยกดับไปด้วย

๒) ธาตุทั้ง ๖ ซึ่งประกอบด้วย ปฐมวิธาตุ อาโปธาตุ วาโยธาตุ เตโชธาตุ อากา ฐธาตุ วิญญาณธาตุธาตุทั้ง ๖ นี้ ก็เป็นองค์ประกอบของชีวิต ที่ค้ำจุนชีวิต ทำให้ชีวิตไม่แตกดับ ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้เช่นเดียวกับขันธ์ ๕

๓) อายตนะทั้ง ๖ ซึ่งประกอบด้วย ตา (จักขุ) หู (โสต) จมูก (ฆานะ) ลิ้น (จิหวา) กาย (กาย) ใจ (มโน) อายตนะทั้ง ๖ นี้ เป็นองค์ประกอบของชีวิตที่สำคัญอย่างหนึ่ง เป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตมีความหมาย พร้อมทั้งจะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ หรือติดต่อกับสิ่งข้างนอกได้ ถ้าขาดอายตนะทั้ง ๖ นี้ชีวิตก็จะไม่มีความหมาย แม้แต่ขาดอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๖ อย่าง ก็ยังทำความลำบากให้เกิดขึ้นในชีวิตได้ หลักธรรมทั้ง ๓ หมวดนี้ เป็นองค์ประกอบของชีวิตหรือตัวของชีวิต ถ้าขาดหลักธรรมหมวดใดหมวดหนึ่งใน ๓ หมวดนี้ ชีวิตก็ย่อมมีขึ้นไม่ได้หรือถ้ามีขึ้นมาแล้วก็จะสลายไป เพราะหลักธรรมทั้ง ๓ หมวดนี้ เป็นตัวการที่ค้ำจุนชีวิตให้เกิดขึ้นดำรงอยู่และดำเนินไป ถ้าหลักธรรมเหล่านี้แตกสลาย ชีวิตก็จะแตกดับไป

๒.๔ คุณค่าของการรู้ความจริงของชีวิต

การได้รู้ได้เห็นคุณค่าของชีวิตตนเองนั้นมันคือพลังที่ทรงคุณค่าสามารถทำให้มนุษย์ได้ตระหนักถึงความไม่ประมาทในการดำเนินชีวิตที่รู้จักการแยกแยะระหว่างสิ่งที่ดีและไม่ดีได้ มีทักษะในการพัฒนาตนเองให้ไปในทิศทางที่สร้างสรรค์เป็นประโยชน์กับตนเองอันจะเป็นทิศทางในการนำพาชีวิตไปสู่เป้าหมายในที่สุด พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับคนที่รู้ความจริงของชีวิตว่าคนที่มีความมั่นใจในชีวิตของตน จนไม่หวาดหวั่นพรั่นพรึงแม้ต่อความตายก็เพราะได้ดำเนินชีวิตของตนอยู่อย่างดีที่สุดและได้ใช้ชีวิตนั้นให้เกิดคุณประโยชน์คุ้มค่ากับการที่ได้เกิดมาแล้วชาติหนึ่งเรียกว่าเป็นอยู่อย่างผู้มีชัย ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต การที่จะตัดสินใจอะไรจริงหรือไม่น่าเชื่อถือหรือไม่ ในทางปรัชญานั้นมีความจำเป็นต้องใช้ทฤษฎีว่าด้วยความจริงเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจและทฤษฎีว่าด้วยความจริง ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันดังต่อไปนี้

๑. ทฤษฎีสหณัย ^{๐๐} (Inherence Theory) คือทฤษฎีที่ถือว่า การที่จะถือว่า ข้อความใดข้อความหนึ่งเท็จจริงหรือไม่ให้ดูว่าข้อความนี้สอดคล้องกับข้อความอื่น ๆ ที่อยู่ในระบบเดียวกัน

^{๐๐} สำนวน แสงเพ็ญ, พบความจริงได้หวังไม่ไกลเกินเอื้อม, หน้า ๔๑.

หรือไม่ถ้าสอดคล้องกัน ข้อความนั้นก็จริง ถ้าขัดแย้งกันข้อความนั้นก็ไม่ใช่จริงเช่นถ้ามีใครพูดว่า “นายแดงต้องตายแน่” เราก็ต้องยอมรับคำพูดนี้จริงเพราะความรู้เดิมมีอยู่ว่า สิ่งมีชีวิตทุกชนิดต้องตายแดงก็ต้องตายเพราะแดงเป็นสิ่งที่มีชีวิตทฤษฎีนี้จึงเกี่ยวข้องกับวิธีหาความรู้แบบนิรนัย (Deduction)

๒ ทฤษฎีสมนัย (Correspondence Theory)^{๐๙} คือทฤษฎีที่ถือว่าการที่จะถือว่าความรู้ใดเป็นความรู้ที่ถูกต้องเป็นจริงก็ต่อเมื่อความรู้นั้นตรงกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ๆ เช่น การที่เราจะยอมรับว่า “น้ำบริสุทธิ์เดือดที่อุณหภูมิ ๑๐๐ องศา” ก็ต่อเมื่อเราได้ทดลองเอาน้ำไปใส่กาต้มน้ำ ดังนั้นสิ่งที่ถ้าประกันว่าความรู้ถูกต้องเป็นจริง คือการที่ความรู้นั้นตรงกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ๆ ทฤษฎีนี้จึงเกี่ยวข้องกับการหาความรู้แบบอุปนัย (Induction)

๓. ทฤษฎีปฏิบัตินิยม (Pragmatism)^{๑๐} คือทฤษฎีที่ถือว่า เกณฑ์ตัดสินความจริง คือ การใช้งานได้ความสำเร็จประโยชน์ในทางปฏิบัติ ความมีอรรถประโยชน์ คือพิจารณาจากความสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในทางปฏิบัติ สิ่งที่เป็นจริงคือสิ่งที่มีประโยชน์ ปฏิบัติแล้วได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ทฤษฎีปฏิบัตินิยมเกิดจากความบกพร่องของทั้งสองทฤษฎีแรกข้างต้น กล่าวคือ ทฤษฎีสหนัยมีความบกพร่องตรงที่ว่า ถ้าความรู้เดิมผิดพลาด ความรู้ที่เราได้รับมาใหม่ก็ต้องผิดพลาดด้วยทฤษฎีสมนัยมีความบกพร่องตรงที่ว่าในโลกนี้มีแต่ความเปลี่ยนแปลง ความไม่แน่นอน ดังนั้นสิ่งที่คิดว่าเป็นความจริงในขณะนี้อาจจะไม่ตรงกับความจริงในอนาคตก็ได้ดังนั้นจึงมีผู้เสนอให้ใช้ทฤษฎีปฏิบัตินิยมแทน สิ่งที่ควรระลึกเสมอก็คือในบรรดาทฤษฎีทั้งสามนี้ไม่มีทฤษฎีใดสมบูรณ์แน่นอนตายตัวขนาดที่ว่าสามารถจะนำไปใช้ได้กับทุกกรณีทุกที่ทุกสถานการณ์ทฤษฎีแต่ละทฤษฎีล้วนมีข้อจำกัดในการนำไปใช้ เช่นทฤษฎีสหนัยใช้ได้กับความจริงทางคณิตศาสตร์ส่วนทฤษฎีสมนัยนั้นใช้สำหรับตรวจสอบความถูกต้องหรือความจริงทางวิทยาศาสตร์และถ้ายังไม่พอใจวิธีการ ทั้งสองนั้นก็อาจจะลองหันมาใช้ทฤษฎีปฏิบัตินิยมดูได้เพราะทฤษฎีปฏิบัตินิยม เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางในทางศาสนา และคำสอนในทางศาสนาหากไม่มีการปฏิบัติย่อมจะไม่เกิดผลใด ๆ ขึ้น ตัวอย่างเช่นในทางพระพุทธศาสนามีคำสอนที่นำชีวิตไปสู่ความพ้นทุกข์ ที่เรียกว่า “นิพพาน” หรือ “อรหัต” ใครก็ตามที่บรรลุถึงจุดนี้ได้จะต้องถือปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือมรรคมีองค์ ๘ โดยเคร่งครัด ตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาหาไม่เช่นนั้น การศึกษาเล่าเรียนโดยไม่ปฏิบัติก็จะได้เพียงเรียนรู้จดจำ จะไม่มีโอกาสเข้าถึงสัจจะคือ นิพพานตามอุดมการณ์สูงสุดของพุทธปรัชญาได้เลย

^{๐๙} สำนวน แสงเพ็ญ, พบความจริงได้หวังไม่ไกลเกินเอื้อม, หน้า ๔๑.

^{๑๐} ศศ.จากรุณี วงศ์ละคร, ปรัชญาเบื้องต้น, หน้า ๑๐๒.

๒.๔.๑ คุณค่าด้านพฤติกรรม

ในการกิจดำเนินชีวิต ร่างกายของทุกชีวิตมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลาเผชิญกับสิ่งที่ปรารถนาบ้าง ไม่ปรารถนาบ้าง ตามเหตุปัจจัย สุขภาพร่างกายมีความสัมพันธ์กับระบบทางจิตใจ การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งดำเนินชีวิตอยู่ในโลกเป็นเจ้าของบทบาทของตน มีการทำ การพูด การคิดที่แสดงออกทางกาย วาจา ความประพฤติหรือพฤติกรรมเป็นไปต่างๆ กัน ซึ่งบุคคลผู้นั้นจะต้องรับผิดชอบ เกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์เป็นของตัวเอง พุทธปรัชญาจึงมีคำสอนมุ่งให้ทุกคนรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองและพยายามกระทำแต่กรรมดี ดังกล่าวที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ที่เรียกกันว่ากรรม และสิ่งที่บุคคลกระทำไว้ ผลกรรมที่บุคคลกระทำไว้นั้นเรียกว่าวิบาก ที่เป็นเรื่องของเหตุผล ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นล้วนแต่มีเหตุ ทำให้เกิดขึ้นทั้งสิ้น พฤติกรรมของบุคคลในวันหนึ่งๆ นั้นต่างกันไปตามอุปนิสัยของแต่ละคนได้เคยสะสมมา เป็นความวิจิต ราชของแต่ละคน แต่เมื่อแต่ละบุคคลได้เข้าใจความจริงของชีวิตแล้วเราควรจะเป็นอย่างไรที่จะทำให้ชีวิตมีแต่คุณความดี สัมผัสแต่กรรมให้เป็นวิบากที่เป็นกุศลกรรมในการอยู่ร่วมกันของตนเองและสังคมด้วยความดีงาม ปราศจากการเบียดเบียนตนเอง หรือเบียดเบียนผู้อื่น ทำให้ตนเองและบุคคลอื่นมีชีวิตด้วยความสุข

๒ .๔.๒ คุณค่าด้านจิตใจ

คนที่มีความสุขทางจิต คือ คนที่มีสภาวะทางจิตใจปกติ มีมนุษยสัมพันธ์อันดีและมีความสามารถในการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม รวมทั้งความสามารถในการส่งเสริมสภาวะทางจิตให้มีประสิทธิภาพในการดำเนินชีวิต การฝึกฝนพัฒนาจิตด้านจิตใจ เช่น ความดี ความถูกต้อง ที่เป็นคุณค่าทางจริยธรรม ความรู้ที่เป็นคุณค่าทางการศึกษา ความมีประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ความงาม และคุณค่าทางด้านศิลปะ เป็นต้น การฝึกฝนพัฒนาจิต ในทางพุ ุทธปรัชญาอาศัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นพร้อมกับจิตฝ่ายดีงาม (โสภณ สาธารณเจตสิก) คือ “สติ” มาฝึกจิต โดยเลียนแบบการเลี้ยงลูกของชาวนา ท่านอุปมาสติเหมือนเชือกที่ผูกลูกโคเอาไว้กับหลัก แรกๆ ลูกโคจะเดินไปทางโน้นทางนี้ แต่ไม่สามารถหนีไปได้ สุดท้ายจะชินฟังหรืออนอนอิงหลักที่ปักไว้ ในการฝึกจิตก็เช่นเดียวกัน ต้องนำตนเองออกไปสู่ป่าหรือที่สงบสงัดจากรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ยั่วเย้าใจ แล้วให้เอาเชือกคือสติผูกไว้ที่หลักคือลมหายใจเข้า-ออก แรก ๆ รับอารมณ์ที่เคยชินมา แต่ก็ไม่สามารถหนีไปไหนได้ ในที่สุดก็จะจดจ่อและแนบสนิทกับอารมณ์คือลมหายใจนั่นเอง อุปมาเหมือนการฝึกลูกโค ต้องผูกเชือกติดไว้ที่หลักฉันทาใจ การฝึกจิตก็เช่นเดียวกัน ต้องใช้สติผูกจิตไว้ที่อารมณ์ให้มั่น ฉะนั้น ชีวิตของมนุษย์นั้นไม่สามารถตอบสนองแรงขับเพื่อก่อให้เกิด ความสุขได้ตลอดเวลา ดังนั้น สิ่งตรงกันข้ามคือความทุกข์จึงเกิดขึ้นตามมา ตัวอย่าง ความอึด เมื่อเกิดแล้วยอมก่อให้เกิดความพอใจ (satisfaction) ซึ่งจะทรงสภาพเช่นนี้อยู่พักหนึ่ง แล้วค่อยๆ เปลี่ยนไปเป็นความหิวหิวนั้นเมื่อ

พิจารณาดูให้ดีจะเห็นว่า ความสุขและความทุกข์เป็นของคู่กัน และไม่อาจแยกออกจากกันได้โดยสิ้นเชิง มีลักษณะที่เหมือนกันอย่างหนึ่งของความสุขและความทุกข์คือ การเกิดขึ้น การตั้งอยู่และการดับไป หรืออาจจะเรียกสั้นๆว่า การเกิดและการดับ ถ้ามองในทัศนะของการเกิดและการดับแล้ว ทั้งความสุขและความทุกข์จึงมีสภาพเหมือนกันหรืออีก นัยหนึ่งความสุขก็คือความทุกข์ในลักษณะหนึ่งนั่นเอง^{๐๖} ความสุขนอกจากจะมีทุกขลักษณะอันเป็นเครื่องหมายที่กำหนดรู้ว่าเป็นทุกข์ได้แก่ การเกิดและการดับติดต่อกันอย่างไม่ขาดสายแล้วความสุขยังมีการแปรเปลี่ยนไปเป็นความทุกข์เมื่อใดก็ได้ ดังนั้นพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้มนุษย์ได้ตระหนักถึงคุณค่าของการใช้ชีวิตโดยเอาความทุกข์เป็นตัวตั้งให้มนุษย์ได้พิจารณาให้เห็นแจ้งในทุกข์ แล้วจึงจะผ่านเข้าไปถึงความสุขที่ยั่งยืนคือ ความพ้นทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง

๒ .๔.๓ คุณค่าด้านปัญญา

ปัญญาจะเกิดขึ้นได้นั้น ต้องอาศัยเครื่องมือในมิติทางกายภาพของชีวิตมนุษย์เอง คือแรงบันดาลใจและการคิดสร้างสรรค์ ชีวิตมนุษย์จะมีค่านั่นต้องใช้เครื่องมือที่ตนเองมีอยู่ ๓ ประการคือ ๑. อวัยวะร่างกาย ๒. จิตใจที่เป็นผู้ขับเคลื่นระบบ ๓. สติปัญญาหรือระบบสมองที่ใช้เพื่อการเรียนรู้การฝึกฝนพัฒนาด้านปัญญา การฝึกฝนด้านนี้ อาศัยธรรมชาติที่ต่อเนื่องมาจากการฝึกฝนพัฒนาด้านกาย ศีล และจิตใจ กล่าวคือ อาศัยศรัทธาและความเคยชิน แต่ในการฝึกฝนพัฒนาปัญญาต้องอาศัยหลักการอื่นเข้ามาช่วยด้วย มนุษย์เกิดมาพร้อมกับธรรมชาติที่เอื้อต่อการศึกษา คือ มีตา หู จมูก ลิ้นกาย ใจ ธรรมชาติทั้ง ๖ ประการนี้ พุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่า ถ้ามมนุษย์รู้จักฝึกฝนพัฒนาให้ถูกต้องแล้วจะช่วยพัฒนาปัญญาได้มาก หลักการที่นำเข้ามาช่วยได้แก่^{๐๗}

(๑) ฝึกฝนพัฒนาด้วยการฟัง การอ่าน การถาม การเล่าเรียน เรียกว่า สุตมยปัญญา

(๒) ฝึกฝนพัฒนาด้วยการนำเอาสิ่งที่ได้จากการฟัง การอ่าน การถาม การเล่าเรียน มาคิดตามหลักเหตุผล (โยนิโสมนสิการ) เรียกว่า จินตามยปัญญา

(๓) ฝึกฝนด้วยการนำหลักการที่ได้จากการคิดไตร่ตรองด้วยเหตุผล อย่างละเอียดถี่ถ้วนแล้ว มาลงมือปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และสังเกตผลการปฏิบัติว่าเป็นไป ตามที่ทฤษฎีที่ได้ศึกษามาหรือไม่ เรียกว่า ภวานามยปัญญา

^{๐๖} ศ.นพ. จำลอง ดิษขณิช, จิตวิทยาของความสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นบุญ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕.

^{๐๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๓๑.(ไทย) ๓๕/๓๖๘/๕๐๓-๕๐๔.

จะเห็นว่า กระบวนการฝึกฝนพัฒนาในด้านปัญญานี้ การที่จะอาศัยธรรมชาติที่มีอยู่แล้วในตัวมนุษย์มาเป็นอุปกรณ์ในการฝึกฝน ต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญ ๒ ประการ คือ^{อน}

(๑) การชักจูงจากภายนอกตัวมนุษย์ ท่านเรียกเป็นศัพท์เฉพาะว่า “ปรโตโมสะ” พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ขยายความว่าได้แก่ การสั่งสอน การแนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจง อธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่น และหมายถึงเฉพาะส่วนที่ฟังตามถูกต้องเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรม การฟังคำแนะนำจากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตรซึ่งเป็นปัจจัยทางสังคม จัดเป็นองค์ประกอบภายนอก และท่านเรียกองค์ประกอบนี้ว่าวิธีการแห่งศรัทธา^{อน}

(๒) โยนิโสมนสิการ การทำในใจโดยแยกคาย การใช้ความคิดที่ถูกต้อง คิดเป็นหมายถึงการรู้จักมอง รู้จักพิจารณา มองตามเหตุตามปัจจัยตลอดสาย มองตามสถานะความเป็นจริง รวมความแล้วหมายถึงปัจจัยภายใน อันได้แก่ ปัจจัยภายในตัวบุคคลเองเรียกว่า วิธีการแห่งปัญญา

๒ .๔.๔ คุณค่าของการทำงาน

หลักคำสอนในพุทธปรัชญาเรียกได้ว่าเป็นปรัชญาแห่ง การพัฒนา ฝึกฝน อบรมตนหรือเป็นปรัชญาแห่งการศึกษา เรียนรู้ที่จะดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามวิถีทางของธรรมชาติและสังคมที่มีระบบแห่งการวิวัฒนาการอย่างไม่หยุดนิ่ง พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการฝึกตนนั้น มีเหตุผลมารองรับ ประการที่ ๑ หลักการที่เกี่ยวกับการพัฒนาตนเป็นเรื่องใหญ่ เป็นแกนกลาง เป็นทั้งหมดของการปฏิบัติธรรม ในทางพุทธปรัชญาคำว่า ภavana คือการเจริญกุศลให้เกิดขึ้นก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาตน ฝึกฝนตน ที่เป็นไปตามหลักของไตรสิกขาที่ครอบคลุมหลักการทำงานให้เป็นไปอย่างมีคุณภาพตราบใดบุคคลยังเป็นปุถุชนการทำงานก็ถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำ ประการที่ ๒ การทำงานที่สูงสุดในพุทธปรัชญาคือการอบรมสภาพจิตใจให้ปราศจากกิเลส ตัณหาทั้งปวง จนบรรลุเป้าหมายสูงสุด ที่เรียกว่าบุคคลที่ผ่านการฝึกฝนที่ดีแล้ว ที่สมบูรณ์แล้ว

๒ .๔.๕ คุณค่าของชีวิต

มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ด้วยการรับรู้คือ มีอินทรีย์หรืออายตนะที่ติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกได้นั้นหมายถึงกิจกรรมของกระบวน การชีวิตที่มีความสำคัญต่อแบบแผนดำเนินชีวิต เพื่อปรับตัวเองให้มีความสอดคล้องกับโลกภายนอกที่มีการหมุนเวียนไม่หยุดนิ่งที่วิ่งตามกระแสโลกธรรม จึงถือได้ว่าคุณค่าของชีวิตในระดับภายนอกนั้นเป็น

^{อน} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๒๓/๑๑๕ (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๕๑.

^{อน} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๒๑.

การตอบสนองปัจจัยทางกายภาพเท่านั้น เมื่อใดก็ตามที่ประสบกับปัญหาอุปสรรคในชีวิตมนุษย์จะแสวงหาความสุขที่มีคุณค่าที่ลึกกว่า มีความมั่นคงและประณีตสามารถช่วยให้ชีวิตมนุษย์เป็นอิสระจากกระบวนการรับรู้ที่เป็นภาพลวงตาที่เกิดจากการรับรู้ตามโลกธรรมบ้าง ซึ่งตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าคุณค่าที่แท้จริงขึ้นอยู่กับการพัฒนาคุณค่าทางภายในของชีวิตหรือคุณค่าทางจิตใจเป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดการรับรู้ที่เท่าทันกับกระแสการแปรเปลี่ยนทั้งภายนอกและภายในที่เป็นประโยชน์โดยตรงกับหลักอนิจจังช่วยให้การดำเนินชีวิตอยู่บนโลกนี้อย่างรู้เท่าทันความจริง ในขณะที่ทางด้านชีวิตภายนอกนั้นก็สามารถใช้ปัญญาหลักเลี่ยงความเสื่อมและสร้างสรรค์ความเจริญทางด้านต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อวิถีทางการใช้ชีวิต ที่ไม่ทำให้ชีวิตตกเป็นทาสของความเสื่อมทั้งปวงที่จะนำพาชีวิตเข้าใญ่กฎเกณฑ์จากธรรมชาติต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างฉลาดเท่าทัน

อีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์อันจะไปสู่ปลายทางที่มีแสงสว่างและทั้งเป็นหลักประกันความมั่นคงที่มีพลังในเวลาพักผ่อนของชีวิต นั่นก็คือ หลักปรัชญาและคำสอนทางศาสนาที่ได้วางระเบียบแบบแผนที่ดีเอาไว้ หลักปรัชญาจะให้โลกทัศน์นำทางชีวิต ในขณะที่คำสอนทางศาสนาจะให้แนวทางปฏิบัติที่จะทำให้ชีวิตมนุษย์ประสบกับความสุขความสำเร็จในชีวิต เช่นเชื่อในคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” และตั้งตนอยู่ในความซื่อสัตย์ บูชาคุณความดี ยึดมั่นในความยุติธรรม ฝึกฝนตนเองไปในทางที่สร้างสรรค์แก่ตัวเอง สังคม และประเทศชาติเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่า

ชีวิตมนุษย์ในทัศนะของพุทธปรัชญาไม่ได้เป็นไปตามเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้าที่จะมาเสกสรรค์ปั้นแต่งให้ชีวิตของคนเรามีค่าหรือไม่มันขึ้นอยู่กับกระทำของบุคคลนั้นเป็นสำคัญ โดยพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ชัดเจนจะได้ดีหรือชั่ว ได้รับสุขหรือทุกข์ ชีวิตจะมีค่าหรือไม่มีค่าก็เพราะกรรม จะเปลี่ยนพฤติกรรมหรือเปลี่ยนแปลงชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงการกระทำไปในทางที่ดีจึงจะก่อให้เกิดคุณค่ากับชีวิตของตนเองและสังคมได้

๒.๕ การกำเนิดชีวิตมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาได้แบ่งระดับชีวิตเป็น ๒ ระดับคือ

๑. ชีวิตที่มีจิตวิญญาณที่เรียกว่า สัตว์ ชีวิตประเภทสัตว์นี้พุทธปรัชญาจำแนกไว้

หลายลักษณะด้วยกันกล่าวคือ แบ่งตามลักษณะการเกิดมี ๔ ประเภท คือ

๑. อมนุษย์ การถือกำเนิดในไข่

๒. ชลาพุชะ^{๐๐} การถือกำเนิดในครรภ์

^{๐๐} ชีวิตของมนุษย์ในทัศนะพุทธปรัชญาถือว่าการกำเนิดชีวิตมาจากครรภ์ของมารดา (ชลาพุชะ) ถือได้เป็นสังขารธรรมสากล ไม่มีมนุษย์คนใดในโลกที่ไม่ผ่านการผสมเชื้อจากรังไข่ของมารดา

๓. สังเกตชะ การถือกำเนิดในเก้าโค

๔. โอปปาติกะ การถือกำเนิดผุดขึ้นทันทีทันใด ^{๐๐}

๒. ชีวิตที่ไม่มีจิตวิญญาณ ได้แก่ ต้นไม้และพืชต่างๆ เรียกรวมน่า ภูตคามหรือพืชคามซึ่งแบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ

๑. มূলพืช พืชที่เกิดจากราก

๒. จันทรพืช พืชที่เกิดจากลำต้น

๓. ผุพืช พืชที่เกิดจากข้อ

๔. อักคพืช พืชที่เกิดจากยอด

๕. พืชพืช พืชที่เกิดจากเมล็ด ^{๐๐}

ชีวิตทั้งสองระดับนี้มีลักษณะรวมคือ มีการเกิดและมีกา รเจริญเติบโต จากชีวิตทั้ง๒ระดับนี้แสดงให้เห็นถึง ไม่ได้ถือกำเนิดมาจากการสร้างสรรค์ของพระผู้เป็นเจ้า หรืออำนาจลึกลับที่อยู่เหนือธรรมชาติใดๆ ทั้งสิ้น แต่ชีวิตของมวลมนุษย์และสรรพสัตว์เป็นผลิตผลของระบบธรรมชาติเป็นผู้สร้างสรรค์ที่เป็นไปตามธรรมชาติของมันเอง พุทธปรัชญาได้วางระบบของชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีทางของธรรมชาติของโลกและกลไกของวิทยาศาสตร์

วิทยาศาสตร์ถือว่า สรรพชีวิตเป็นส่วนหนึ่งในธรรมชาติของสรรพสิ่ง โลกมีอายุประมาณ ๔,๖๐๐ ล้านปี เมื่อเริ่มแรกไม่มีสิ่งที่มีชีวิต ด้วยการเปลี่ยนแปลงหรือวิวัฒนาการของสสารต่างๆ กินเวลาประมาณ ๑,๐๐๐ ล้านปี ชีวิตเริ่มแรกเป็นเซลล์เดี่ยว ไม่มีนิวเคลียส และเป็นชีวิตเซลล์เดี่ยวอยู่เป็นเวลาประมาณ ๓,๐๐๐ ล้านปีในมหาสมุทรแคมเบรียนแล้วจึงเกิดพรวดพรวด เกิดสรรพชีวิตนานาชนิดที่มีขนาดใหญ่ขึ้นในยุคแคมเบรียนเมื่อ ๖,๐๐ ล้านปีนี่เอง ^{๐๐} เพราะความถึงพร้อมของเหตุปัจจัยทั้งทางพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อม สรรพชีวิตประกอบด้วยกลุ่มที่แตกต่างกันถึงประมาณ ๑.๕ ล้านสปีชีส์ และยังมีการคาดการณ์กันว่าน่าจะมีอีกประมาณ ๑๐-๓๐ ล้านสปีชีส์ ชีวิตจึงมีความหลากหลายสุดประมาณ ๓,๖๐๐ ล้านปีของประวัติศาสตร์ของสิ่งมีชีวิต สิ่งแวดล้อมบนโลกเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา บางครั้งก็รุนแรง เช่น แผ่นดินถล่ม ภูเขาไฟระเบิด ถูกอุกกาบาตขนาดใหญ่ชน ทำให้เกิดการสูญพันธุ์ใหญ่หลายครั้ง แต่ทุกครั้งก็เปิดทางให้ชีวิตใหม่ๆ เกิดขึ้นและเพิ่มพูนสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่มีความสอดคล้อง กับหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่กล่าวในพ รหมชาลสูตร จักรวาลสูตร ที่กล่าวว่าสรรพสิ่งทั้งปวงล้วนแต่มีการเกิดดับมาแล้วนับไม่ถ้วน

^{๐๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๕/๑๐๑.

^{๐๐} วิ.ม. (ไทย) ๒/๓๕๕/๓๔๘.

^{๐๐} ศ.น.พ. ประเวศ วะสี, ธรรมชาติของสรรพสิ่ง การเข้าถึงความจริงทั้งหมด, (นันทบุลี : พิมพ์ที่สำนักพิมพ์กรีน-ปัญญาญาณ, ๒๕๕๓), หน้า ๒๓๓.

ในกัมภีร์อนาคตวงศ์ กล่าวถึง การเกิดของมนุษย์หรือพัฒนาการของมนุษย์โดยแบ่งออกเป็น ๑๐ ช่วงๆ ละ ๑๐ ปี รวมเป็น ๑๐๐ ปี ว่าถ้าคนเราพากันรักษาศีลเป็นนิตย์ เขาย่อมเจริญจากอายุ ๑๐ ขวบ ก็พัฒนาเป็น ๒๐ ขวบ ๓๐ ขวบ ๔๐ ขวบ ๕๐ ขวบ ๖๐ ขวบ และแล้วก็พัฒนาไปเรื่อยๆ จนถึงอายุ ๑๐๐,๐๐๐ และถึง ๑ อสงไขยหรือเรียกกันว่านับไม่ถ้วน

กำเนิดชีวิตตามทัศนะของนักวิทยาศาสตร์ชีวิตเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยพ่อแม่ (สิ่งที่มีชีวิตอยู่ก่อนแล้ว) ทำให้เกิดชีวิตใหม่ การสร้างหน่วยใหม่ของชีวิต เรียกว่า การสืบพันธุ์ ซึ่งมี ๒ แบบคือ การสืบพันธุ์แบบไม่อาศัยเพศ เช่น การใช้กิ่งปักชำ การแตกหน่อของกล้วย การแบ่งเซลล์ของבקเตรี และการสืบพันธุ์แบบใช้เพศ เช่นมนุษย์ต้องอาศัยพ่อแม่ให้กำเนิดชีวิตโดยฝ่ายพ่อสร้างเซลล์สืบพันธุ์ เรียกว่าอสุจิ ส่วนฝ่ายแม่สร้างเซลล์สืบพันธุ์ เรียกว่า ไข่ ไข่ที่ถูกผสมโดยอสุจิเรียกว่า ไซโกตไซโกตนี้จะฝังตัวไว้กับเยื่อหุ้มผนังมดลูก และเจริญเติบโตขึ้นเป็นตัวอ่อนตามลำดับ เมื่อครบ ๘ เดือนก็คลอดออกมาเป็นทารกและเจริญเติบโตขึ้น เป็นเด็ก เป็นหนุ่มสาว พร้อมทั้งจะสร้างชีวิตใหม่ต่อไปชีวิตมนุษย์ประกอบด้วยอวัยวะต่าง ๆ หลายชนิด และอวัยวะต่าง ๆ เหล่านี้ประกอบด้วยเซลล์ชนิดต่าง ๆ อีกมากมายหลายชนิด แต่ละชนิดประกอบด้วยเซลล์ของแต่ละชนิดเป็นจำนวนมากมีการคำนวณพบว่า เซลล์ในร่างกายมนุษย์มีจำนวนถึง ๕ หมื่นล้านเซลล์ ความยาวของเส้นโลหิตในร่างกายมนุษย์ ถ้าจับมาเรียงต่อกันจะมีความยาวถึง ๕๐ ,๐๐๐ กิโลเมตรความยาวของเส้นประสาทเมื่อนำมาเรียงต่อกันเข้ายาวถึง ๒๕ ,๐๐๐ กิโลเมตร โครงสร้างของร่างกายมนุษย์ประกอบด้วย สิ่งเหล่านี้คือ

๑. กระดูก ๒๐๖ ท่อน

๒. กล้ามเนื้อ ๓๕๒ มัด

๓. สมองผู้ชายหนักประมาณ ๑,๒๘๐ กรัม

๔. สมองผู้หญิงหนักประมาณ ๑,๑๕๐ กรัม

๕. เลือดจะมีประมาณ ๗-๘% ของน้ำหนักร่างกายหรือประมาณ ๕-๖ ลิตร

๖. น้ำมีประมาณ ๒/๓ ของน้ำหนักร่างกาย

๗. โปรตีน คาร์โบไฮเดรต ไขมัน เกลือแร่ วิตามิน ฯลฯ ส่วนประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ประกอบขึ้นเป็นเรือนร่างกายของมนุษย์

๒.๖ กำเนิดชีวิตตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

คำว่า สังสารวัฏฏ์ หมายถึงว นเวียน หรือภาวะที่เนื่องกันเป็นเหตุเป็นปัจจัยของกันและกันเป็นวงกลมแห่งชีวิต เป็นกระบวนการควบคุมและเนื่องด้วยชีวิตทั้งชีวิต ตั้งแต่เกิดจนวันสุดท้าย และเมื่อตายแล้ว วงจรชีวิตที่เกิดใหม่ก็ต้องดำเนินไปตามกฎนี้ นั่นคือ สังสารวัฏฏ์มีอยู่ในชีวิตใหม่นั้น

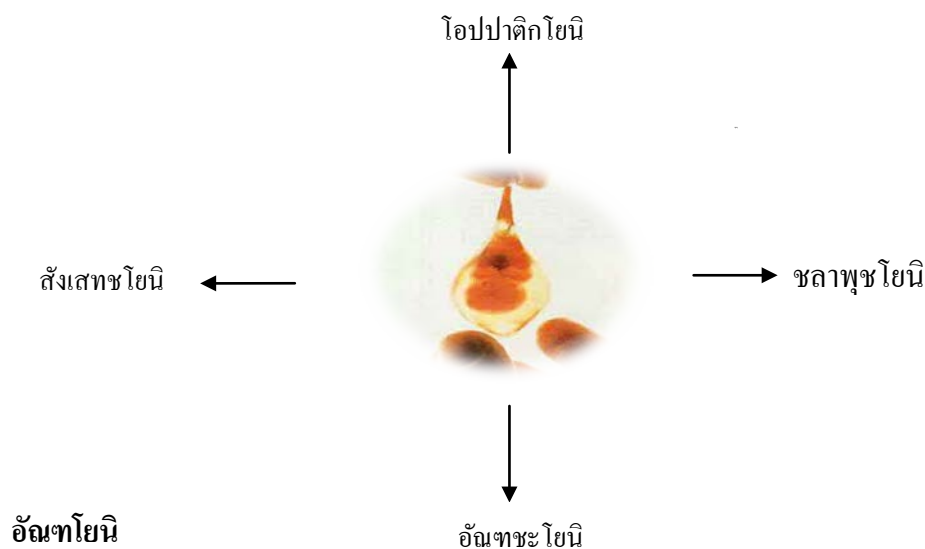
ด้วย ความเป็นอยู่ของสัตว์ทั้งหลายย่อมมีการเกิดขึ้น การตั้งอยู่ และการดับไป หมุนติดต่อกันอย่างไม่ขาดสาย ปรากฏการณ์ของการเวียนตายเวียนเกิด ซึ่งเรียกว่า สังสารวัฏ หรือวงจรของความทุกข์นี้ เมื่อว่าโดยธรรมาฐานแล้ว ก็คือ การเกิดขึ้นเองของปฏิจสมุปบาทธรรมทั้งสี่ กล่าวคือ เมื่อมี อวิชชา ก็เป็นเหตุให้เกิดองค์ธรรมต่างๆ ที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอย่างไม่ขาดสาย^{๐*}

การถือกำเนิดสิ่งที่มีชีวิต ตามแนวพุทธปรัชญาที่มีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ที่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้เมื่อ ๒,๕๐๐ ปีที่ผ่านมาว่าด้วยระเบียบ กฎของความแน่นอนที่เรียกว่า “นิยาม” หรืออีกประการหนึ่งเรียกว่าพีชนิยามคือกฎธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการสืบพันธุ์ การดำรงไว้ซึ่งเผ่าพันธุ์ โดยระบบของรหัสพันธุกรรม เป็นต้น ที่มีความ ใกล้เคียงกับกฎของวิทยาศาสตร์สายชีววิทยาที่ศึกษากลไกของควา มซับซ้อนของสิ่งที่มีชีวิตที่เรียกว่า “Physicalorganicorder หรือ Biological Laos” และในธาตุเวปิกัมมสูตร ที่มีการกล่าวถึงการสร้างภพและการสร้างชาติที่เกี่ยวกับพัฒนาการ การกำเนิดสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่านิยาม ๕ ประการโดยอธิบายตามแผนผังดังต่อไปนี้ คือ

๑. อุดุนิยาม กฎที่เกี่ยวข้องกับอุณหภูมิ คือ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องด้วยลม ไฟ อากาศ แสงสว่าง ความร้อนและฤดูกาล อันเป็นสิ่งแวดล้อมของสิ่งที่มีชีวิต
๒. พีชนิยาม กฎธรรมชาติที่เกี่ยวข้องด้วยการสืบพันธุ์ มีการรักษาไว้ซึ่งพันธุกรรม เป็นต้น
๓. จิตนิยาม กฎธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของจิต
๔. กรรมนิยาม กฎธรรมชาติที่เกี่ยวข้องด้วยพฤติกรรมของสิ่งที่มีชีวิต
๕. ธรรมนิยาม กฎธรรมชาติที่เกี่ยวข้องด้วยความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันของสิ่งทั้งปวงธรรมชาติทั้ง ๕ ประการนี้ที่เรียกว่า นิยามหรือกฎเกณฑ์ที่แน่นอนกล่าวคือประชุมปัจจัยทั้ง ๕ ประการนี้เป็นเหตุทำให้เกิดสิ่งที่มีชีวิตบนพื้น พิกพนี้โดยจำแนกเป็นไปตามแผนภูมิการถือกำเนิดสิ่งที่มีชีวิต ๔ ประการไว้ดังนี้

^{๐*} ศ. นพ. จำลอง ดิษยวิช, จิตวิทยาของความดับทุกข์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ต้นบุญ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓๐.

แผนภูมิที่ ๑ โครงสร้างการถือกำเนิดตามแนวพุทธปรัชญา^{๐๐}

๒.๖.๑ คัมภีร์ ทีฆนิกาย

ปัจจัยทั้ง ๕ ประการเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดสิ่งมีชีวิตสมดังที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ในคัมภีร์ทีฆนิกาย ปาฏิหารค สังกตีสสูตร มี ๔ ประการ

๑. อณฑะโยนิ สิ่งมีชีวิตที่เกิดในไข่ คือ ออกเป็นฟองมีการไขก่อนแล้วจึงฟักเป็นตัว เช่น เป็ด ไก่ นก เป็นต้น
๒. ชลาพุชโยนิ สิ่งมีชีวิตเกิดในครรภ์ คือ ออกมาเป็นตัว เช่น คน โค แมว เป็นต้น
๓. สังเสทฆโยนิ สิ่งมีชีวิตที่เกิดในถ้ำโคล คือ เกิดในที่ชื้นแฉะหมักหมม เน่าเปื่อย ขยายพันธุ์แพร่ไปเอง เช่น หนอนบางชนิด เชื้อโรค สัตว์ เชื้อรา เห็ด ไข่แมลง เป็นต้น
๔. โอปปาติกโยนิ สิ่งมีชีวิตที่เกิดอุบัตินี้ได้แก่ เทวดา สัตว์นรก เป็นต้น ด้วยเทวดาก็ดี สัตว์นรกก็น่าเกลียด เกิดทุกข์ นมทานที่ทนได้โตใหญ่เป็นวิญญูชนที่เดียวหาได้เป็นทารกก่อนไม่ เมื่อตายก็หายวับไปมิได้ทั้งร่างหรือซากไว้ให้เห็น

๒.๖.๒ คัมภีร์ สังยุตตนิกาย

แม้สิ่งที่มีชีวิตเป็นเหตุปัจจัย ก่อให้เกิดสิ่งที่มีชีวิตตามกระบวน การกำเนิดสิ่งมีชีวิตดังกล่าวมาแล้วนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสเพื่อแก้ปัญหาอันทกยากไว้ ในคัมภีร์สังยุตต

^{๐๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๕๓-๒๕๔.

นิกาย สคาวรรค ยักขสังยุต อินทกสูตร^{๐๖} ว่า สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่บนภูเขานันทกฏ ซึ่งมีอินทยักษค์ ครอบครองอยู่ใกล้กรุงราชคฤห์ ครั้นนั้นอินทยักษค์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับและได้กราบทูลถาม สรุปลงใจความว่า ท่านผู้รู้ทั้งหลายได้กล่าวรูปว่า ไม่ใช่เป็นชีวะ สัตว์นี้จะมีร่างกายนี้ได้อย่างไรหนอ กระดูกและก้อนเนื้อจะมาจากไหน สัตว์นี้จะติดอยู่ในครรภ์ได้อย่างไร

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่นินทยักษนั้นว่า...รูปนี้เป็นกลละก่อน ก่อนจากกลละเกิดเป็นอัพพุทะ จากอัพพุทะเกิดเป็นเปลี จากเปลีเกิดเป็นฉนะ จากฉนะเกิดเป็น ๕ ปุ่ม (ปัญจสาขา) ต่อจากนั้นมี ขน ผม เล็บ เป็นต้นเกิดขึ้นและมารดาของสัตว์ในครรภ์ บริโภคข้าว น้ำ โภชนาหารอย่างใดลงไป สัตว์ผู้ถืออยู่ในครรภ์มารดานั้นก็ยังอัฏฐภาพให้เข้าไปด้วยอาหารนั้นในครรภ์นั้น

๒.๖.๓ คัมภีร์ มัชฌิมนิกาย

หลังจากนั้นพระองค์ยังตรัสกำเนิดและพัฒนาการของสิ่งมีชีวิตในมัชฌิมนิกาย แห่งมหาตันทาสังขยสูตร^{๐๖} ซึ่งยืนยันว่า จุดกำเนิดสิ่งมีชีวิตนั้นต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ ๓ ประการ

๑. มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน (สมสู่กัน) หรือผ่านกระบวนการทางวิทยาศาสตร์คือ เอาน้ำเชื้อฝ่ายชายผสมกับไข่ของฝ่ายหญิงภายในหลอดแก้วและอุณหภูมิที่เหมาะสม
๒. มารดามีไข่อสุกพร้อมที่จะผสม (มารดามีระดู) ที่เป็นปกติและสม่ำเสมอ
๓. กันธัพพะปรากฏในขณะนั้นทันที

นอกจากนี้กันธัพพะ ยังมีปัจจัยประกอบอีกด้วย ๓ ประการ คือ

๑. กรรมที่สัตว์ทำไว้ เปรียบเสมือนที่นา
๒. วิญญูณ เปรียบเมล็ดพืช
๓. ตันทา เปรียบเสมือนยางเหนียวในพืช (ในตันทาสังขยสูตรว่าด้วยการสิ้นไปแห่งตันทา)

วิวัฒนาการ ๕ ขั้น^๙ กำเนิดสิ่งมีชีวิตตามที่กล่าวมาแล้วจำแนกเป็นแผนภูมิได้ดังนี้
แผนภูมิที่ ๒ แสดงโครงสร้างกระบวนการวิวัฒนาการกำเนิดชีวิตมนุษย์

กลละ → อัพพุทะ → เปลี → ฉนะ → ปัญจสาขา

^{๐๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๐๗/๓๓๗.

^{๐๖} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๐๗/๔๔๓-๔๔๔.

^๙ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๕/๓๓๗.

อรรถาธิบายกระบวนการวิวัฒนาการของมนุษย์

กำเนิดชีวิตมนุษย์ เริ่มแรกทีเดียวนั้นหลังจากมารดา บิดาอยู่ร่วมกัน การกำเนิดของมนุษย์ทั่วไปก็มีวิวัฒนาการที่คล้ายกันดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกที่อินทกสูตร นั้นคำว่า กลละ มีประมาณเท่าหยดน้ำมันงา ซึ่งตั้งอยู่ปลายด้ายที่ทำด้วยเส้นขนสัตว์ ๓ เส้นแล้วสลัด ๓ ครั้ง กลละมีลักษณะเหมือนหยาดน้ำมันงา หรือเนยใสๆ ไม่ชุ่มฉ่ำใดเขาเรียกกันว่ากลละ กลละนี้ เมื่อล่วงไปได้ ๗ วัน ก็มีสีเหมือนน้ำล้างเนื้อ จึงชื่อว่าอัพพุทะ อัพพุทะนั้นล่วงไปได้ ๗ วัน ก็เกิดเป็นเปลิ คล้ายดิบูกเหลวขนาดเท่าน้ำตาล เม็ดพริกไทย เปลิ ครั้นแก่ขึ้นมีขนาดขึ้นเนื้อหลังจากเป็นเปลิ อยู่ ๗ วัน ก็เปลี่ยนภาวะเป็นฆานะ ฆานะมีลักษณะเป็นก้อนเนื้อ ขนาดไข่ไก่ มีลักษณะกลม เป็นฆานะอยู่ ๗ วัน ก็เกิดมีปุม ๕ ปุม (ปมฺยสาข) หลังจากมีปุม ๕ ปุม (ปมฺยสาข) ออกขึ้น เพื่อเป็นมือทั้งสอง และ ศรีระอีก ๑ ในสัปดาห์ที่ ๕ ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ ปมฺยเม ภิกขว สตุตาเห ปมฺย ปิลกา สณฺฐนฺติ กมฺมต” แปลว่า ภิกษุทั้งหลายในสัปดาห์ที่ ๕ ย่อมมีปุม ๕ ปุม เกิดด้วยกรรมดังนี้ สัปดาห์ที่ ๖ ก็เกิดมี ผม ขน เล็บ เกิดขึ้นหลังจากนั้นการพัฒนาชีวิตของสัตว์ในครรภ์นั้นก็มีชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหารและน้ำ คือ มีหลอดลมตั้งขึ้นจากสะดือแห่งสัตว์ที่อยู่ในท้อง มารดานั้นคิดเนื่องเป็นอันเดียวกันกับพื้นท้องของมารดาหลอดนั้นเป็นรูเหมือนกับก้านบัว รสอาหารเข้าไปตามรูหลอดนั้นไปเลี้ยงรูปกายของสัตว์ผู้อยู่ในครรภ์นั้นจนกระทั่งสัตว์ผู้อยู่ในท้องได้คลอดออกมา เป็นอันว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงให้เห็นว่า สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดาไม่ใช่เป็นตัวที่เดียว ย่อมมีกระบวนการพัฒนาการเป็นลำดับมาเริ่มแต่เป็นน้ำใสๆ เป็นต้น ใน “อินทกสูตร” ที่กล่าวถึงการกำเนิดของสัตว์ผู้อยู่ในครรภ์หรือเรื่องของการเกิดแห่งศรีระที่ อินทกยักษ์ได้ ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าตามที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายว่า อินทกยักษ์นี้ ทูลถามว่า ถ้า พระพุทธเจ้าไม่ตรัสว่ารูปเป็นสัตว์ เป็นบุคคลและศรีระเป็นมาอย่างไร กระดูก ๓๐๐ ท่อนและก้อนเนื้อ ๕๐๐ ก้อนนี้มาจากไหน สัตว์เกิดในท้องมารดาได้อย่างไรยักษ์ตนนี้เป็นบุคคลวาที คือ เป็นผู้ถือ ลัทธิว่าเป็นบุคคล เขาถือว่าสัตว์เกิดในท้องมารดานั้น มารดายอมกินปลากินเนื้อ เนื้อและปลายอม ย่อยละเอียดไปเพียงกินเดียวเท่านั้น ถ้าสัตว์ที่อยู่ในท้องนั้นยังไม่เป็นตัวเป็นตนก็ต้องย่อยไป เหมือนปลาเนื้อ ยักษ์ตนนี้ถืออย่างนี้ จึงได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคตามที่ตนเข้าใจ พระพุทธองค์จึง แสดงให้เห็นว่า สัตว์ที่เกิดในท้องมารดาไม่ใช่เป็นตัวขึ้นที่เดียวค่อยเจริญขึ้นเป็นลำดับตามที่กล่าว ไว้ในคัมภีร์ที่กล่าวมาแล้วนั้น

สารัตถะในมหาคัมภีร์ สัตติสูตร ดังกล่าวแล้วนั้นแสดงถึงการวิวัฒนาการหรือการพัฒนาการของมนุษย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพัฒนาการ ที่เป็นลำดับขึ้นตามกระบวนการ ที่ที่เป็นแบบแผนของวิทยาศาสตร์ คำว่า มารดามีครรภ์ หมายถึง มารดามีรังไข่ ผลิตไข่ละตไข่ บิดามารดา

อยู่ร่วมกัน คือ มีความสัมพันธ์ทางเพศ บิดามีสเปิร์มผสมกับไข่ ทั้งไข่และสเปิร์มผสมกันเป็น ส่วนรูป เป็นกรรมพันธุ์ที่ถ่ายทอดจากบิดาในการที่เกิด กำเนิดมนุษย์และพัฒนาทารกในครรภ์ มารดาและมีการพัฒนาตามมานั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ในสังยุตตนิกาย สคาวรรค ยักขสังยุต^{๙๐} ว่ารูปนี้เป็นกละก่อนก็พัฒนาไปเป็นอัมพุทะ จากอัมพุทะก็พัฒนาไปเป็นเปสิ จากเปสิ ก็พัฒนาไปเป็นฉนะ จากฉนะ ก็พัฒนาไปเป็นปุ้ม ๕ ปุ้ม ต่อจากนั้นมีผม ขน เล็บ เป็นต้นจึงเกิดขึ้น ตามมา มารดาของสัตว์ในครรภ์ บริโภคน้ำโภชนาหารอย่างใด สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดาก็ยังอ้วนภาพ ให้เป็นไปในครรภ์ด้วยข้าว น้ำ โภชนาอาหารอย่างนั้นด้วย

สิ่งมีชีวิตตามคัมภีร์อรรถถาวินัย

คำว่า กลละ (The embryo in the first week after coception) นี้ก็คือ หน่วยเล็กที่สุดของ ร่างกายที่ก่อกำเนิดมา เพื่อเป็นกรรมพันธุ์ที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยเฉพาะ บิดามารดา แม้แต่ ในอรรถถาวินัย สมันตปาสาทิกา ภาค ๑ กล่าวยืนยันการพัฒนาลักษณะของกลละ ไว้ว่า คำว่า กลละ คือ รูปของหญิงชายมีขนาดเท่าหยาดน้ำม้นงาที่ยกมาด้วยขนทรายข้างหนึ่งใส่แจ้ว เพราะ ฉะนั้น คำว่ากลละ นี้ก็เชื้อพันธุ์ (Cierm Cell) ตามหลักชีววิทยานั้นเอง

สิ่งมีชีวิตตามคัมภีร์อรรถถา สารัตถ์ปกาสินี

ตามคัมภีร์ ได้อธิบายถึงวิวัฒนาการของทารกในครรภ์มารดา ว่า ในสัปดาห์แรก ในการปฏิสนธิ เกิดเป็นกลละรูป คือ เป็นหยาดน้ำใสๆ เหมือนน้ำม้นงา ในสัปดาห์ที่สอง เกิดเป็นอัมพุทะขึ้น ซึ่งมีลักษณะเป็นฟองน้ำสีเหมือนน้ำล้างเนื้อ ในสัปดาห์ที่สาม เกิดเป็นเปสิรูป ซึ่งมีลักษณะเหมือนชิ้นเนื้อที่เหลวๆ สีแดง ในสัปดาห์ที่สี่ เกิดม านะรูปขึ้น ซึ่งมีลักษณะเป็นก้อน มีสีฐานเหมือนไข่ไก่ ในสัปดาห์ที่ห้า เกิดปัญจสาขาขึ้น คือ รูปงอกออกเป็นปุ่มห้าปุ่ม ประกอบด้วย ศรีษะ ๑ มือ ๒ เท้า ๒ จากนั้นสัปดาห์ที่สิบสอง เกิด ผม ขน เล็บ ร่างกาย ปรากฏขึ้น

ในคัมภีร์อนาคตวงศ์ กล่าวถึง การเกิดของมนุษย์หรือพัฒนาการของมนุษย์โดยแบ่ง ออกเป็น ๑๐ ช่วงๆ ละ ๑๐ ปี รวมเป็น ๑๐๐ ปี ว่าถ้าคนเราพากันรักษาศีลเป็นนิตย์ เขาย่อมเจริญจาก อายุ ๑๐ ขวบ ก็พัฒนาเป็น ๒๐ ขวบ ๓๐ ขวบ ๔๐ ขวบ ๕๐ ขวบ ๖๐ ขวบ และแล้วก็พัฒนาไป เลื่อยๆ จนถึงอายุ ๑๐๐,๐๐๐ และถึง ๑ อสงไขยหรือเรียกกันว่านับไม่ถ้วน

^{๙๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๕/๓๓๗.

ตารางเปรียบเทียบการกำเนิดชีวิตในพระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์

ลำดับ	พระพุทธศาสนา	วิทยาศาสตร์
๑	กลละ (น้ำใส)	Zygote (ไข่ผสมเชื้อ)
๒	อัมพุทะ (น้ำขุ่นข้น)	Zygote (ไข่ผสมเชื้อ)
๓	เปลี (ชิ้นเนื้อ)	Embryo (ตัวอ่อน) เริ่มมีทางเดินอาหาร, หัวใจ, คมแขนคัมขา
๔	ขณะ (ก้อนเนื้อ)	Embryo (ตัวอ่อน) เริ่มคัมตา หู จมูก แก้ม เริ่มเป็นเค้า
๕	ปัญจสาข (ปุ่ม ๕ ปุ่ม)	Embryo (ตัวอ่อน) มีศรีษะ ร่างกาย มือ ๒ ข้าง เริ่มมีนิ้วมือ ๒ ข้างเป็นเค้า
๖	จักขุทสกะ (เค้าโครงตา)	Embryo (ตัวอ่อน) นิ้วมือกำลังวิวัฒนาการ
๗	โสตทสกะ (เค้าโครงหู)	Embryo (ตัวอ่อน) ช่วงที่จะเป็นแขนสั้นมาก
๘	ฆานทสกะ (เค้าโครงลิ้น)	Fetus (ทารก) ศรีษะใหญ่กว่าตัว สมอเริ่มเจริญ
๙	ชีวหาทสกะ	Fetus (ทารก) อวัยวะเพศเริ่มพัฒนาการ
๑๐-๔๐	มีอวัยวะอื่นๆ เกิดขึ้น อาทิ ผม ขน	Fetus (ทารก) มีอวัยวะอื่นๆเกิดขึ้นตามลำดับ หัวใจมีรูปร่างสมบูรณ์

สรุป กระบวนการวิวัฒนาการของ ชีวิตมนุษย์ตามแนวพุทธ ปรัชญา ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในคัมภีร์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเกิดของ ชีวิตมนุษย์หรือวิวัฒนาการของมนุษย์และสัตว์โลกเป็นไปตามที่กล่าวมาและเป็นไปในแนวเดียวกันทั้งสิ้น โดยชีวิตมนุษย์จุดกำเนิดมาจากเหตุปัจจัยสืบเนื่องกันมาจากหลายองค์ประกอบเข้ามารวมกันเป็นชีวิต การถือกำเนิดจากในครรภ์ เกิดในไข่เกิดในเถ้าโคลเกิดผุดขึ้น อย่างใดอย่างหนึ่งในสี่อย่างนี้ ซึ่งเป็นมาจากเหตุปัจจัยในส่วนอดีตก็มี ซึ่งเป็นผลมาจากกรรมเป็นสมุฏฐาน กำเนิดของสัตว์บางจำพวกเช่นมนุษย์จะถือกำเนิดก่อตัวขึ้นมาได้ก็ต้องอาศัยเหตุถึงสามประการคือ บิดามารดามีระดู และมีวิญญาณจึงจะถือกำเนิดเป็นตัวคนได้ ซึ่งต้องอาศัยกรรมมารดาเป็นปัจจัยในการถือกำเนิดมนุษย์ตามทฤษฎะของพุทธศาสนานั้นอาจตอบได้ทั้งในแง่ของความจริงขึ้นสมมุติหรือสมมติสัจจะและทั้งในขั้นปรมัตถ์หรือปรมัตถ์สัจจะในแง่ความจริงขึ้นสมมตินั้นซึ่งเกิดขึ้นมาได้ด้วยอาศัยเหตุปัจจัยปรุงแต่ง